

Anna & Bernhard Blumier:
REINE VERNUNFT

VĚDA A NEVLÁDNÍ ORGANIZACE

zkušenosti
možnosti
inspirace

VĚDA A NEVLÁDNÍ ORGANIZACE **zkušenosti, možnosti, inspirace**

Zelený kruh

Karel Čada, Kateřina Ptáčková, Tereza Stöckelová

Praha 2009

Poděkování autorů: Za čas a zájem věnovaný tématu děkujeme těm, kdo s námi byli ochotni sdílet své zkušenosti se vztahem vědy a nevládních organizací. Za cenné připomínky k pracovní verzi této zprávy patří naše díky Tereze Pospíšilové, Janu Krajhanzlovi a Haně Chalupské.

Autor fotografie na obálce: Karel Čada

Obsah

1.	Úvod	2
2.	Znalostní společnosti: kdo se účastní a v jakých rolích?	5
2.1.	Vědní a vysokoškolská politika v České republice	7
2.2.	Příklady podpory ze zahraničních národních vědních politik	8
2.3.	Třetí sektor v České republice	15
3.	Mapování spolupráce mezi akademickým a neziskovým sektorem v České republice	20
3.1.	Strukturální podmínky spolupráce na akademické půdě	21
3.2.	Přístupy k vědě a expertize ze strany nevládního sektoru	24
3.3.	Vtělení vědě a nízká institucionalizace spolupráce	29
3.4.	Lokalizace a kontextualizace obecného vědě	33
3.5.	Spolupráce se studenty	36
4.	Závěry a doporučení	40
	Literatura	44
	Zajímavé zahraniční dokumenty a odkazy	45

1. Úvod

Publikace, která se vám právě dostává do rukou, je jedním z výstupů projektu *Rozvíjení spolupráce mezi nevládními organizacemi, veřejností a akademickým sektorem*, který realizuje asociace ekologických organizací Zelený kruh díky podpoře nadace Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe. Přinášíme v ní především shrnutí výsledků našeho zhruba ročního zkoumání možností, omezení a podoby spolupráce nevládních organizací a akademických pracovišť v České republice. V publikaci také diskutujeme povahu současné vědy, zamýšlíme se nad tím, jaký význam má věda pro (občanskou) společnost, jakým způsobem je možné se zapojit do formování vědních politik a přímo do procesů vytváření znalostí. Českým čtenářům přitom nabízíme i zajímavé příklady zahraniční praxe.

Proč by měla problematika, které se naše publikace věnuje, zajímat právě Vás? Proč byste měli investovat svůj čas do jejího čtení, ať již se cítíte více jako součást akademického prostředí, neziskového sektoru, nebo se z hlediska účasti na vědeckém procesu považujete především za „neorganizovanou“ či „laickou“ veřejnost?

Z hlediska široké veřejnosti je třeba si uvědomit, že věda a výzkum hrají v dnešní společnosti řadu zásadních rolí a významným způsobem spoluurčují její podobu. Často slyšíme, že žijeme ve „znalostní společnosti“, mezi jejíž základní stavební kameny patří věda a výzkum. Na kvalitu našeho života má bezpochyby velmi významný vliv to, jakým způsobem je věda organizovaná, kdo se podílí na určování jejích výzkumných priorit, společnost rozhodujeme o tom, do jakého typu výzkumu a do jakých výzkumných oblastí se budou investovat veřejné zdroje. Stanovování výzkumných priorit by proto nemělo být věcí pouze úzké skupiny odborníků-vědců, úředníků a ekonomických investorů, ale předmětem širších veřejných diskuzí. Je důležité si uvědomit, že to, co se dnes děje v laboratořích a výzkumných centrech, je pro budoucí podobu naší společnosti stejně důležité, ne-li důležitější než většina témat, která obsazují titulní stránky médií. Neměli bychom se proto nechat vmanipulovat do role nekvalifikovaných laiků, pasivních příjemců výsledků výzkumu. Pokud chceme polozhodovat o budoucí podobě naší společnosti, měli bychom trvat na svém právu ovlivňovat i to, čemu se má věda a výzkum věnovat a na co mají být využívány veřejné prostředky na vědu určené. Měli bychom aktivně formulovat problémy, které považujeme za významné a jejichž řešením by se měli vědci zabývat, a vyžadovat zavádění institucionálních mechanismů, které dovolí tyto požadavky zohlednit při vytváření vědních politik.

V rámci třetího, tzv. **nevládního neziskového sektoru** nebo za jeho přispění se dnes vytváří a využívá množství znalostí a expertizy. Nevládní organizace jsou schopny poskytovat akademickým institucím potřebnou reflexi praktických dopadů jimi vytvářených znalostí a technologií, jsou schopné na základě své každodenní zkušenosti formulovat reálné problémy, do jejichž řešení se mohou akademici zapojit, samy také produkují nové vědění. Nevládní organizace mohou být rovněž partnery akademických institucí. Samotným nevládním organiza-

cím může spolupráce s akademiky pomoci řešit konkrétní problémy, na které se tyto organizace zaměřují. Může jim pomoci při získávání expertiz a zdrojů argumentace nezbytně potřebných pro prosazování cílů organizace. Velký význam pro řadu nevládních organizací může mít i jejich zapojení do formulace samotných vědních politik a priorit. V současné době se nevládní organizace v České republice zapojují do politiky a rozhodování většinou až ve chvíli, kdy má být určitá nová technologie či inovace zavedena do praxe. V této fázi však často narážejí na to, že daná technologie je již silně propojena s konkrétními ekonomickými a politickými zájmy. K dispozici bývá jen omezené množství studií, které mohou danou technologii kriticky posoudit a které rozvíjejí její pozitivní alternativy. Proto je velmi důležité, aby měly nevládní organizace možnost ovlivňovat nejen přímo konkrétní sektorovou politiku (životní prostředí, sociální věci, vzdělávání, doprava atd.), ale také samotné vědní priority a modely podpory výzkumu. Pouze takové zapojení může být v mnoha případech považováno za jediné opravdu včasné a efektivní. Jak ukázal náš výzkum, nevládní organizace mají potenciál být i významným aktérem výzkumného procesu. Již dnes se realizuje celá řada konkrétních projektů, které staví na spolupráci nevládních organizací a akademiků. Tato spolupráce však není příliš viditelná a není ze strany státu cíleně finančně ani jinak podporována. Důležitou roli nevládních organizací ve vědním procesu dnes také téměř úplně přehlížejí oficiální vědní politiky. Pokud hovoří o nutném prospěchu vědeckých znalostí a technologií, omezují se výhradně na jejich komerční využitelnost, a proto oceňují a podporují spolupráci akademické a soukromého sektoru (průmysl, služby a v jejich rámci prováděný výzkum a vývoj), zatímco spolupráci s nevládními organizacemi opomíjejí. Domníváme se, že toto je potřeba změnit. V této publikaci ukážeme některé možnosti využívané v zahraničí, které mohou v této oblasti sloužit jako inspirace i pro české prostředí.

Z hlediska **akademických institucí a vědeckých a vysokoškolských pracovníků** přináší tato zpráva další možnou perspektivu nahlížení na dnes probíhající spory o podobu české vědy a vysokých škol, které se rozhořely v souvislosti se zaváděním reformy vědní a vysokoškolské politiky. Ostrý protiklad a střet autonomního akademického prostředí, zabývajícího se téměř výlučně základním výzkumem, na jedné straně a akademických institucí závislých na společenské poptávce a jejich schopnosti vykázat svoji ekonomickou užitečnost a soběstačnost na straně druhé má z hlediska materiálu, který ve zprávě diskutujeme, ještě jiné řešení. Toto řešení dovoluje uvažovat o tzv. *veřejné vykazatelnosti* a užitečnosti, aniž by se tato užitečnost definovala výlučně v ekonomických pojmech a aniž by vázala veřejné výzkumné a vysokoškolské instituce na úzce vymezenou sféru průmyslu jako neirelevantnějšího, ne-li jediného uživatele výsledků akademické práce. Perspektiva, kterou tato zpráva nabízí, bere otázku společenské vykazatelnosti vědy vážně, uvažuje o ní ale v pojmech propojení a užívání vědy různorodými společenskými aktéry (nejen průmyslem, ale státní správou, nevládními organizacemi, patientskými sdruženími, médii) a v různorodých formách (nejen patenty a technologické aplikace, ale i expertízy, sociální inovace, popularizace). Tento přístup nechce reformovat vědu a vysoké školy akademikům navzdory, nedevalvuje způsoby, jakými dnes vědci a akademici obecně pracují, ale snaží se jejich práci nově pochopit, zdůraznit již existující vazby mezi akademií, vysokými školami a dalšími společenskými sférami a otevřít prostor pro jejich další propojování. Nabízí tak pozici, která je obhajitelná jak z hlediska opodstatněných demokratických nároků na vědu jako jednu z vysoce vlivných činností utvářejících přítomnost a budoucnost naší společnosti, tak z hlediska existujících akademických standardů.

Veřejná vykazatelnost

Veřejnou vykazatelností rozumí autoři této publikace závazek veřejných institucí skládat občanům účty za své aktivity. Jde o překlad anglického výrazu public accountability. Pojem veřejné vykazatelnosti odkazuje zároveň k odpovědnosti za správu věcí a schopnosti vysvětlit a ospravedlnit svá rozhodnutí.

Veřejná vykazatelnost, která je důležitým principem správy a financování nejen akademických institucí, ale všech dalších společenských oblastí a kolektivních statků, se nikdy nesmí zúžit na doslovné „skládání účtů“, účetnictví. Anglické slovo „account“, od něhož je pojem vykazatelnosti odvozen, odkazuje nejen k účetnictví, ale také k líčení, vyprávění, k tomu, co je nekvantifikovatelné. A právě líčení, která na jedné straně vydávají svědectví o tom, jak se dospělo k číselnému vyjádření, tedy o tom, co stojí za čísly, a na straně druhé o tom, co číselnému vyjádření uniká, je potřeba hájit jako legitimní součást veřejné a politické debaty.

Předkládaná publikace se zaměřuje především na diskuzi možností spolupráce akademiků a nevládních organizací. Naším cílem je však zapojit se také u nás, v České republice, do obecnější debaty o postavení a podobě vědy v současné společnosti. V druhé kapitole publikace představíme českou vědní a vysokoškolskou politiku a vybraná zahraniční opatření, které staví českou politiku do nového světla. Krátce též nastíníme současnou situaci nevládního sektoru a reformy, jež se ho dotýkají. Ve třetí kapitole se pak budeme věnovat mapování toho, co se v oblasti spolupráce akademických a nevládních organizací v České republice odehrává; budeme diskutovat zkušenosti s takovou spoluprací, její možnosti a omezení. V závěrečné kapitole nabídneme především několik námětů k tomu, jak by bylo možné a žádoucí takovou spolupráci podpořit. V průběhu celé publikace umístíme do textu rámečky, které mají na příkladech ilustrovat konkrétní podoby spolupráce, o nichž v textu mluvíme v obecné rovině.

2.

Znalostní společnosti: kdo se účastní a v jakých rolích?

Znalostní společnost představuje v současnosti jednu z klíčových politických vizí Evropské unie i České republiky. Tato vize prochází napříč politikami – vědní, vzdělávací, ekonomickou – a má je propojovat. Co je to ale znalostní společnost? Kdo se účastní na jejím vytváření? Jaké znalosti a typy vědění jsou považovány jako legitimní? Ve jménu jakých hodnot znalostní společnost podporujeme?

Autoři zprávy *Taking knowledge society seriously* (Felt 2007), kterou si nechala skupinou expertů vypracovat Evropská komise, identifikovali dvě pojetí znalostní společnosti a inovace, které se v současnosti prosazují. Nazývají je „režim ekonomie technovědeckých příslibů“ a „režim kolektivního experimentování“ (Felt 2007: 21–30).

Dominantní **režim ekonomie technovědeckých příslibů** charakterizuje podle těchto autorů několik následujících rysů:

- Klade důraz na vysoce expertní znalost a technologická, *high-tech* řešení společenských problémů, a do role aktivních činitelů tak staví specialisty a specializované instituce. Občanská společnost v tomto modelu zastává roli pasivního spotřebitele vědění a inovací.
- Vychází z diagnózy, že jsme jako Evropa v globální soutěži, která vytváří situaci krajní naléhavosti. Kritici určitých inovací (např. určitého využití biotechnologií) a jejich rizik se v této situaci stávají nepřáteli společnosti, protože zpomalení či omezení inovací, o něž usilují, je vždy nežádoucí.
- Vysoce expertní vědění vyžaduje většinou velké investice a spolupráci veřejného a soukromého (průmyslového) kapitálu. V souvislosti s tím klade tento režim důraz na ochranu duševního vlastnictví prostřednictvím patentů a dalších nástrojů ochrany, které zajišťují exkluzivitu znalosti či technologie. Pro tento režim je příznačné, že spojení „znalostní společnosti“ se často proměňuje ve „znalostní ekonomiku“ či „znalostně založenou ekonomiku“ (knowledge-based economy), jako by šlo o synonyma.

Režim kolektivního experimentování charakterizují autoři těmito rysy:

- Věnuje pozornost inovacím, které reagují na požadavky spotřebitelů a komunit, přičemž tito se často mohou podílet přímo na jejím rozvoji (např. open source software). Při kolektivním experimentování pochopitelně nejde ve většině případů o účast „celé“ společnosti, ale o možnou účast „dotčených skupin“, které se ve vztahu k dané problematice nacházejí ve specifickém vztahu (jsou např. pacienti, obyvatelé dotčené oblasti), a proto mají s danou oblastí specifické zkušenosti.
- Pojetí inovace se neomezuje na vysoce technologická řešení, ale zahrnuje i *low-tech* a sociální inovace. Např. při zvládání klimatické změny nejde v tomto režimu jen o vývoj zcela nových technologií, ale také o nové použití známých technologií (např. nové projekty veře-

jnë a cyklistické dopravy ve městech) a sociální inovace v komunitě obyvatel či spolupracovníků („car-sharing“ čili sdílení automobilů).

- c) Z povahy věci má tedy ochrana duševního vlastnictví v tomto režimu takovou podobu, která neomezuje pohyb a využití vědění a technologií dalšími aktéry, ale pouze zajišťuje vystopovatelnost jejich původu a proměn (např. creative commons, open source software).

Podle autorů zprávy nejsou tyto dva režimy v principu protikladné a mohou se doplňovat. Protikladnými se nicméně stávají, pokud je jeden z nich prosazován jako jediná alternativa, jak lze o znalostní společnosti a inovaci uvažovat, a získávat pro ně podporu. Možnost koexistence obou režimů je tedy závislá na kontextu (Felt 2007: 27–28).

Obě podoby znalostní společnosti souvisí pochopitelně s obecnější představou o společných hodnotách a o roli trhu, státu a občanské společnosti při jejich vytváření. V režimu ekonomie technologicko-vědeckých příslibů mají klíčovou roli ekonomické motivace, tržní mechanismy a finanční kapitál, který je považován za univerzálně převoditelný na kapitály další – sociální, kulturní a environmentální, a může tedy představovat výlučné měřítko kvality života a společenského bohatství. Role státu v důsledku toho spočívá v podpoře podnikání a rozšiřování tržních mechanismů na oblasti, které byly doposud regulovány jinými kritérii (věda, vysoké školství, kultura).

Režim kolektivního experimentování naopak odkazuje k politice, která pojímá kulturní, sociální a environmentální hodnoty jako autonomní a do určité míry neprevoditelné na ekonomický kapitál (a tento kapitál jen z části převoditelný na tyto hodnoty). Roli státu vidí v aktivní podpoře nejen průmyslu a ekonomických aktérů, ale také občanské společnosti („třetího sektoru“ a komunit), a ve *vyvažování* tržních priorit, spíše než v jejich slepém následování. Tím pádem bere v úvahu i to, co není jednoduše kvantifikovatelné.

Z tohoto širšího politického hlediska se tedy obě podoby znalostní společnosti jeví jako protikladné. My jako autoři této zprávy stojíme na straně kolektivního experimentování a s ním spojené politické vize. Selhání prvního modelu můžeme dnes sledovat přímo na jeho „vlastní“ půdě – v oblasti hodnocení vědy na základě prostých finančních a ekonomických indikátorů, které neodkazují k dlouhodobě udržitelným hodnotám vzhledem k přispívání ke zvyšování kvality života občanů. Velká část technovědeckých příslibů (IT, biotechnologie) se přitom opírá právě o podporu kapitálu s vyšším rizikem návratnosti (pro český návrh viz Rada pro vyzkum a vývoj 2009: 24 (A4–8)). **Na úrovni konkrétních politických opatření lze ovšem i z našeho hlediska mluvit o komplementaritě obou podob znalostí společnosti a inovace – v případě, že jsou obě skutečně podporovány.**

V následujícím textu nejprve podrobněji probereme, jak se ke znalostní společnosti, legitimní podobě vědění a inovací a účasti na jejich vytváření staví česká vědní a vysokoškolská politika. Poté se budeme věnovat politikám zahraničním. Ačkoli se většina z nich opírá především o režim ekonomie technovědeckých příslibů, vytvářejí i určitý prostor pro druhou podobu znalostní společnosti. V textu se zaměříme právě na tyto zahraniční případy, které na úrovni národních nebo institucionálních politik a opatření rozšiřují pojetí znalostní společnosti i o režim kolektivního experimentování a ukazují tedy jisté možnosti, jak oba režimy uplatnit v komplementární podobě.

2.1. Vědní a vysokoškolská politika v České republice

V České republice byly v posledních dvou letech zveřejněny návrhy reformy vědní politiky a vysokoškolské politiky. V případě vědní politiky šlo o dokument **Návrh reformy systému výzkumu, vývoje a inovací** (Rada pro výzkum a vývoj 2008), který se v roce 2009 promítl do zákona 110/2009 o podpoře výzkumu a vývoje, a dokument **Národní politika výzkumu, vývoje a inovací České republiky na léta 2009–2015** (Rada pro výzkum a vývoj 2009).¹ V případě vysokoškolské politiky šlo o **Bílou knihu terciárního vzdělávání** (MŠMT 2008), která vyvolala během roku 2008 rozsáhlé kritické ohlasy jak na akademické půdě, tak ve veřejné diskuzi; o tom, jak se promítne do návrhu nového vysokoškolského zákona, ale není v tuto chvíli nic podrobnějšího známo. Reforma vědní politiky je dnes tedy v daleko pokročilejším stádiu než politiky vysokoškolské; v různých mírách rozpracovanosti ovšem obě směřují v klíčových aspektech stejným směrem, který nyní představíme.

Reforma vědní politiky usiluje o prohloubení veřejné vykazatelnosti výzkumu, vývoje a inovací a o těsnější propojení akademického sektoru s dalšími společenskými sférami a aktéry. Společnost je v tomto pojetí redukována na ekonomiku a společenský přínos na ekonomický přínos. Konkrétní **navrhovaná opatření se týkají podpory spolupráce akademických institucí prakticky výlučně s průmyslovými aktéry** a o třetím či nevládním sektoru jako o relevantním účastníku výzkumných a inovačních procesů se explicitně prakticky vůbec neuvazuje. Několik příkladů: 1. Podpora aplikovaného výzkumu, která má být navýšena, bude u konkrétních projektů podmíněna spolufinancováním ze soukromých zdrojů, což jednoznačně vylučuje spolupráci s takovými aktéry, kteří spolufinancování přinést nemohou; 2. Národní politika výzkumu, vývoje a inovací 2009–2015 navrhuje zavedení systému „voucherů“ na inovace, jež by dostávaly od státu malé a střední podniky a mohly by za ně nakupovat výzkum od veřejných výzkumných institucí; z druhé strany by veřejné akademické instituce dostávaly „bonusy“ za spolupráci s průmyslem. Oba návrhy počítají jako s jediným relevantním aktérem spolupráce a užívání inovací s průmyslem. Podkladové studie o situaci v zahraničí, které si tvůrci vědní politiky nechali zpracovat, jsou velmi výběrové a jednostranné, protože se, v souladu s politickou vizí předkladatelů, soustřeďují téměř výhradně na ekonomické aspekty výzkumu a vývoje.

Druhým klíčovým rysem reformních dokumentů je implicitní východisko, podle kterého je **inovace za každých okolností považována za pozitivní a společensky přínosnou**. V předloženém dokumentu se mluví o rizicích, které může výzkum, vývoj a inovace (dále již VaVal) snížit, nikoli ale o tom, že technologický rozvoj samotný přináší řadu rizik. Jakákoli „zdrženlivost“ společnosti ve vztahu k VaVal je pak interpretována jako negativní a neopodstatněná (Rada pro výzkum a vývoj 2009: 14). Opatření navrhovaná předloženým dokumentem a spočívající ve zvýšení informovanosti veřejnosti o VaVal jsou založena na nesprávné a empiricky nedoložené úvaze, tzv. „deficitním modelu“, podle kterého se vztah veřejnosti k VaVal zlepší

1) Vztahujeme se zde k „5. pracovní verzi 2009-02-26“ tohoto dokumentu, která je zveřejněna na stránkách RVV (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekcce=515395> (8. 6. 2009) a kterou jsme také připomínkovali (Zelený kruh 2009). S osudem připomínek, jež jsme RVV zaslali, nejsme obeznámeni. Z našich připomínek vycházíme i v následujícím textu.

prostřednictvím zvýšené informovanosti. Např. evropské Eurobarometry žádnou významnou závislost pozitivního naladění vůči inovacím a vzdělanosti či obeznamenosti s danou oblastí vědeckého bádání neprokazují (Gaskell 2003; INRA 1997: 41–42). Přístup českých reformních dokumentů nicméně staví společnost do role potenciálního nepřítele výzkumu a uzavírá možnost veřejné debaty o prioritách výzkumu, nemluvě o spoluúčasti veřejnosti na jejich definování.

Oba rysy se pak odrážejí i v **principech hodnocení** – a institucionálního financování – výzkumu, které přímo ovlivňují chování akademických institucí, týmů i jednotlivců. Hodnocení, jež je realizováno již od roku 2004, ale v současnosti nabývá ve financování výzkumu stále větší váhy, bere v oblasti aplikovaných výsledků v úvahu prakticky jen takové **výstupy, které jsou průmyslově využitelné a obchodovatelné** (patenty, prototypy, plemena atd.). Výstupy typu expertizy ať již pro vládní, nebo nevládní sféru, poradenská činnost ani komunikace s širší veřejností nejsou v tomto hodnocení vůbec zohledněny. Z hodnocení tak vypadávají prakticky všechny formy působení a přínosů, které nelze proměnit na ekonomický kapitál. Ačkoli se akademickým institucím ani výzkumníkům nezakazuje věnovat se jiným typům spolupráce a jiným formám činnosti, de facto jsou od nich v atmosféře stále silnějšího tlaku na vykazatelný výkon odrazováni.

Definici relevantních výsledků výzkumu ve vědní politice odpovídá i **formulace tzv. „třetí role“ vysokoškolských institucí**, tak jak ji navrhuje Bílá kniha terciárního vzdělávání (MŠMT 2008). Pojem třetí role převzatý ze zahraničních vysokoškolských politik odkazuje k přenosu znalostí do společnosti, který se má stát vedle výuky a výzkumu další klíčovou funkcí univerzit. I když Bílá kniha kromě sektoru průmyslu a služeb zahrnuje mezi partnery vysokých škol ze strany společnosti také státní správu a národní a regionální politiku, stejně jako vědní politiky vykládá z úvahy další aktéry (třetí sektor, občanská sdružení apod.).

S ohledem na reformy vědní a vysokoškolské politiky ve verzích, jež jsou v současné době dostupné, lze tedy shrnout, že **jednoznačně preferují znalosti společnost a inovace v režimu ekonomie technicko-vědeckých příslibů na úkor režimu kolektivního experimentování**, který zahrnuje do znalostních procesů širokou škálu společenských aktérů a bere v úvahu různé typy přínosů pro společnost. Tento přístup v připravovaných politikách zcela absentuje. To znamená, že aktivity v tomto směru jsou prakticky trestány, protože ubírají kapacity akademickým institucím a výzkumníkům z těch oblastí, které je v současném systému možno vykazovat jako legitimní součást akademické práce.

2.2. Příklady podpory ze zahraničních národních vědních politik

Následující představení zahraničních politik není systematickým přehledem, který by mapoval podporu znalostí společnosti i inovace jako kolektivního experimentování, nebo dokonce vztah ekonomie technovědeckých příslibů a kolektivního experimentování v zahraničních politikách. Jde nám o bližší uvedení několik příkladů podpory kolektivního experimentování jako modu znalostní společnosti, jež naznačují možnosti rozšíření stávajících politik v České republice. Ačkoli i v zahraničních vědních a vysokoškolských politikách převládá podpora ekonomie tech-

novědeckých příslibů a přínosů výzkumu k ekonomickému růstu, najdeme tam i systematickou podporu kolektivního experimentování a hodnot, které přináší. Budeme se zabývat třemi tematickými okruhy: a) financováním výzkumu a spolupráce mezi akademickými institucemi a dalšími sociálními aktéry; b) hodnocením akademické práce; c) definováním výzkumných priorit v širší veřejné debatě.

a) **Financování výzkumu a spolupráce mezi akademickými institucemi a dalšími sociálními aktéry**

V některých západoevropských zemích, jako ve Velké Británii, v Kanadě a ve Spojených státech, je institucionalizována podpora propojování akademických institucí s dalšími sociálními aktéry, mezi které není ovšem počítán pouze průmysl, ale také nevládní organizace („třetí sektor“), místní komunity, veřejnost. „Třetí role“ univerzit (a obecněji akademických institucí), tedy přenos znalostí z akademie k dalším společenským aktérům, která má doplnit výzkumnou a výukovou roli těchto institucí a těší se stále větší pozornosti, se neomezuje pouze na propojení akademie a sektoru průmyslu a služeb a na generování ekonomického kapitálu. Higher education funding council for England, který rozděljuje finance pro vysoké školství v Anglii, např. explicitně říká, že jeho strategickým cílem je „přinášet prospěch z excelentní výuky a výzkumu přímo do ekonomického, komunitního a občanského života národa. Pobízí sektor vysokého školství, aby bral v úvahu tržní a sociální a komunitní potřeby při utváření svých programů pro výzkum a výuku“ (HEFCE 2005). Higher Education Innovation Fund, který HEFCE zřizuje, financuje „propojování s podnikatelským sektorem a komunitami“ (business and community engagement).² Podobně i grantová agentura pro sociálněvědní výzkum ve Velké Británii, The Economic and Social Research Council, financuje specifický program, jenž podporuje výzkum zaměřený na třetí sektor, výzkumné kapacity přímo ve třetím sektoru umožňující vlastní výzkum i využívání výsledků externího výzkumu a komunikaci mezi agenturou a třetím sektorem, která má vést ke zvýšení sociálních a ekonomických užitků z výzkumu financovaného agenturou (přístup k věděni skrze stáže, partnerství v přenosu znalostí se třetím sektorem).³ Agentury financující vysoké školství a výzkum ve spolupráci s nadací Wellcome Trust financují také „Národní koordinační centrum pro veřejné angažování“ (National Co-ordinating Centre for Public Engagement), jehož cílem je proměnit kulturu na univerzitách směrem k otevřenosti a angažování se ve vztahu k veřejnosti.⁴

Obdobně jako v Británii také kanadská agentura financující výzkum v sociálněvědních a humanitních oborech vypisuje programy zaměřené specificky na spolupráci univerzit a komunit, a to jak s národním, tak mezinárodním rozměrem.⁵ Specifické programy tohoto

2) Viz <http://www.hefce.ac.uk/econsoc/buscom/heif> (5. 6. 2009).

3) Viz http://www.esrc.ac.uk/ESRCInfoCentre/index_voluntary.aspx (5. 6. 2009).

4) Viz <http://www.publicengagement.ac.uk> (5. 6. 2009).

5) Viz The Social Sciences and Humanities Research Council: Community-University Research Alliances http://www.sshrc-crsh.gc.ca/site/apply-demande/program_descriptions-descriptions_de_programmes/cura-aruc-eng.aspx; International Community-University Research Alliances (CURA) – in Partnership with the International Development Research Centre (IDRC) http://www.sshrc-crsh.gc.ca/site/apply-demande/program_descriptions-descriptions_de_programmes/cura_idrc-aruc_crdi-eng.aspx; Canadian Environmental Issues – Special Call Community University Research Alliance (CURA) http://www.sshrc-crsh.gc.ca/site/apply-demande/program_descriptions-descriptions_de_programmes/environment_cura-environnement_aruc-eng.aspx (5. 6. 2009).

typu nejen v sociálněvědních oborech, ale také v oblastech environmentálního a zdravotního výzkumu podporují jednotlivé kanadské univerzity. V Kanadě a ve Spojených státech se v tomto kontextu mluví o **výzkumu zakotveném v komunitě** („community-based research“). Na řadě evropských univerzit pak působí tzv. Science shops, **vědecké dílny**, které realizují výzkum na zadání místních komunit a neziskových organizací nebo přímo ve spolupráci s nimi. Tento výzkum je nejčastěji prováděn v rámci výukových kurzů a ve spolupráci se studenty a zaměřuje se především (ale nikoliv výlučně) na sociální, environmentální a zdravotní problematiku.

Výzkum zakotvený v komunitě (community based research)

Výzkum zakotvený v komunitě je výzkum prováděný komunitou, s komunitou nebo pro komunitu, tj. s občany a jejich sdruženími. Podle Sclovea a jeho spolupracovníků (Sclove et al. 1998), kteří uskutečnili případové studie dvanácti center pro výzkum zakotvený v komunitě ve Spojených státech, patří mezi charakteristiky a přínosy takového výzkumu především následující:

- Výzkum vede k posílení jednotlivců, organizací a společenství prostřednictvím toho, že získávají znalosti pro řešení svých klíčových otázek a problémů.
- Výzkum se často používá k tomu, aby působil změnu na místní, krajské a národní úrovni.
- Je málo pravděpodobné, že výzkum „zůstane v šuplíku“, protože odpovídá na potřeby komunity a komunita ho proto bezodkladně využije.
- Výzkum pomáhá překonávat napětí mezi profesionálními výzkumníky, praktiky a dotčenými obyvateli tím, že je přivádí ke společnému řešení problémů.
- Výzkum vytváří silné, důrazné a někdy neočekávané výsledky, které zahrnují zvýšenou sociální důvěru a nové vztahy.
- Výzkum přináší badatelům nové vhledy prostřednictvím práce s lidmi z komunit.

(Zdroj: Schuman, Cynthia, H., Alan J. Abramson. 2000. „Collaborating for Usable Knowledge: A Work in Progress by the Nonprofit Sector Research Fund“. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly 29[1]: 11–23.

Sclove, R., Scammell, M., Holland, B. [1998]. Community-based research in the United States: An introductory reconnaissance, including twelve organizational case studies and comparison with the Dutch science shops and the mainstream American research system [Nonprofit Sector Research Fund Working Paper No. 99.023]. Washington, DC: The Aspen Institute.)

Vědecká dílna (science shop)

Termín Science Shop označuje instituci zajišťující nezávislý participativní výzkum, který reaguje na zájmy a zkušenosti občanské společnosti. Vědecké dílny jsou obvykle pracoviště univerzity, méně často mají povahu samostatné nevládní organizace. Realizují výzkum, který můžeme označit jako „komunitní“, tedy výzkum tlačенý poptávkou zdola. První vědecké dílny byly založeny v Nizozemí v 70. letech 20. století. Hlavním cílem vědeckých dílen je nejen zvyšovat informovanost veřejnosti, ale také poskytovat laikům a nevládním organizacím přístup k výzkumu a k technologiím, a to za podmínek nulových nebo relativně nízkých ná-

kladů. Vědecké dílny, které fungují při univerzitách, umožňují studentům realizovat komunitní výzkum jako součást jejich studia. Působnost vědeckých dílen zahrnuje celou řadu vědeckých disciplín, od přírodních až po společenské a humanitní obory.

Ve vědeckých dílnách pracují jak stálí zaměstnanci, tak studenti. Výzkumné úkoly pro vědecké dílny jsou buď výsledkem předběžného mapování potřeb společnosti z jejich strany, nebo požadavků formulovaných přímo ze strany občanské společnosti. Zaměstnanci vědeckých dílen pak na základě mapování a požadavků formulují zadání výzkumu, a to jak pro studenty, tak pro zaměstnance univerzity. Studenti, kteří se na vědeckých dílnách podílejí, mohou za tuto svoji činnost často získat i studijní kredity. Problémy, identifikované vědeckými dílnami, řeší také řada postgraduálních studentů. Klienty vědeckých dílen jsou místní komunity a občanské organizace (např. hodnocení místního znečištění), dělníci (např. hodnocení bezpečnosti nových výrobních postupů a jejich dopady na zaměstnance) nebo sociální pracovníci (např. návrhy na řešení sociálních problémů).

Nizozemský systém inspiroval řadu dalších zemí napříč Evropou, např. Dánsko, Rakousko, Německo, Norsko, Velkou Británii, Belgie či Rumunsko. Aktivit typu vědecké dílny fungují – i když obvykle pod jinými názvy – i v zemích mimo Evropu, např. v Kanadě či Spojených státech amerických. Vědecké dílny z celého světa jsou sdruženy v International Science Shop Network Living Knowledge.

(Zdroj: Leydesdorff. Loet, Janelle Ward. 2005. „Science shops: a kaleidoscope of science –society collaborations in Europe“. Public Understanding of Science 14: 353–372.

Další informace k vědeckým dílnám viz též Interact [2003] a webovou stránku mezinárodní sítě International Science Shop Network Living Knowledge <http://www.scienceshops.org>

b) Hodnocení akademické práce

V kontextu současných požadavků na vykazatelný vědecký výkon akademických institucí, týmů a jednotlivců samotná finanční podpora propojování akademie a dalších sociálních aktérů nestačí k tomu, aby se takové aktivity staly podstatnější součástí akademického života. Akademické instituce a jednotliví pracovníci potřebují mít možnost začlenit tyto aktivity do svého profesního výkonu jako relevantní položky. Jak konstatuje Timothy Stanton ze Stanfordské univerzity, který se ve Spojených státech zasazuje o posilování tohoto rozměru akademické práce, „*klíčovou výzvou pro rozšíření angažovaného výzkumu je vnímání na straně mnoha akademických pracovníků, že takový výzkum není oceňován v kariérním hodnocení. Bez akademického ocenění a odměnění se výzkumníci pravděpodobně nebudou ve velkém počtu zapojovat do bádání orientovaného na komunity nebo tak nebudou činit dlouhodobě. Výzkumné univerzity mohou podporovat angažovanou akademickou práci tak, že stanoví jasná kritéria, podle kterých mohou instituce formulovat motivační pobídky pro své zaměstnance, aby se angažovanému výzkumu věnovali, hodnotit jeho kvalitu a odměňovat ty, kteří ho provádějí dobře.*“ (Stanton 2008: 24).

Nejzajímavější existující pokus, jak **zohlednit jiné než jen ekonomické přínosy a potažmo tedy i jinou spolupráci akademiků než tu orientovanou na průmysl, před-**

stavuje na národní úrovni australská koncepce Research Quality Assessment (RQA).⁶

V jejím rámci se hodnotí na jedné straně „vědecká kvalita“ a na straně druhé „vědecký impakt“. Do kategorie „vědeckého impaktu“ se obvykle počítají jen ekonomické přínosy výzkumu nebo takové formy výstupů, které budou alespoň potenciálně komercializovatelné (tj. patenty, registrované prototypy, plemena apod.). Australské hodnocení však toto pojetí zásadním způsobem rozšiřuje. Při hodnocení „vědeckého impaktu“ zohledňuje čtyři typy přínosů, které výzkum může vytvářet: sociální, environmentální, ekonomický a kulturní. Australská RQA definuje sociální přínosy např. jako zvyšování kvality života, stimulování nových přístupů k sociálním problémům, informování veřejné debaty a zlepšování politického procesu nebo zvyšování rovných příležitostí; environmentální přínosy např. jako zlepšení životního prostředí, redukci odpadu a znečištění, zlepšení managementu přírodních zdrojů, snížení spotřeby fosilních paliv, ochranu biodiverzity nebo adaptaci na klimatickou změnu; a kulturní přínosy např. jako podporu většího porozumění tomu, kdo jsme a odkud přicházíme, porozumění tomu, jak se vztahujeme k dalším společnostem a kulturám nebo stimulaci tvořivosti v komunitách (Donovan 2008: 54). Zahrnutí těchto přínosů do hodnocení není ovšem myslitelné jednoduchým rozšířením stávajícího modelu, který je v případě ekonomických přínosů kvantitativní. Autoři australské koncepce proto navrhují kvalitativní hodnocení, při kterém jsou hodnoceny „případové studie“ přínosů předkládané výzkumnými týmy z akademických pracovišť. Zároveň také takto náročné hodnocení nelze provést každý rok. V australském případě se počítá s šestiletou periodou. V řadě zemí (nikoli však v České republice) probíhá ovšem hodnocení vědeckého výkonu v delších časových obdobích i dnes (srov. Technologické centrum 2008).

Podobný přístup k hodnocení společenského přínosu výzkumu jako RQA bude uplatňovat i připravované **britské hodnocení Research Excellence Framework (REF)**, které od roku 2012 nahradí stávající Research Assessment Exercise (RAE). Na každých 5–10 plných výzkumnických úvazků bude akademická instituce předkládat jednu kvalitativní případovou studii, která bude argumentovat společenský přínos výzkumu. Tyto přínosy budou moci být ekonomické, sociální či kulturní, budou se moci vztahovat k veřejné politice a ke kvalitě života. Do hodnocení budou v tom případě zahrnuti přímo uživatelé výzkumu – definovaní jako „*ne-akademičtí jednotlivci, skupiny, organizace nebo komunity ze soukromého, veřejného nebo třetího sektoru, kteří přímo či nepřímo užívají výsledky výzkumu nebo výzkumnou expertizu*“ (HEFCE 2009: 50).

Pokud budou do hodnocení vědeckého výkonu zahrnuty i přínosy toho typu, s nimiž pracuje australská koncepce RQA, akademičtí výzkumníci budou nejen motivováni orientovat svůj výzkum tímto směrem, ale při výzkumu a rozšiřování výsledků budou motivováni spolupracovat také přímo s uživateli znalostí a inovací, kteří mohou zvýšit a dosvědčit impakt hodnoceného výzkumu. Jestliže současné vědní politiky v České republice aktivně přímo podporují a hodnocením nepřímo preferují propojení akademických institucí a výzkumníků s průmyslem, navrhovaný rámec otevírá tuto spolupráci aktérům občanské společnosti, veřejné správě atd.

6) RQA byla vytvořena na zadání australské vlády v letech 2004–2007, v roce 2007 však bylo novou australskou vládou rozhodnuto, že nebude zavedena (Donovan 2008: 49–50 a 58). Nicméně je předmětem zájmu i jiných států – především ve Švédsku a Kanadě (Donovan 2009).

c) Definování výzkumných priorit v širší veřejné debatě

Předchozí dvě oblasti se týkaly především spoluúčasti na výzkumu a aktivním využívání jeho výsledků. Poslední klíčový faktor souvisí s definováním výzkumných priorit aplikovaného výzkumu, které legitimují společenskou poptávku po výzkumu v daných oblastech. Proto by se na jejich definování měla podílet nejširší angažovaná veřejnost a neměly by být výsledkem uzavřeného politického jednání. Vědní politika musí vytvořit mechanismy veřejné konzultace a zastoupení různých společenských zájmů v orgánech, které budou za definování priorit odpovědné.

V západní Evropě se od konce 80. let minulého století (a později též v Austrálii, na Novém Zélandu a ve Spojených státech) tyto participativní modely rozvíjejí např. v podobě tzv. **konsenzuálních konferencí** (Joss, Durant 1995) nebo **občanských porot** (např. Hildebrandt, Gutwirth 2008), které se snaží do diskuze angažovat širší zainteresovanou veřejnost. V případě biomedicínského výzkumu pak může jít například o partnerství s pacientskými organizacemi, jež jsou aktivní na poli specifické nemoci (např. Caron-Flinterman et al. 2007). Dalším příkladem tohoto typu jsou konzultace, které provádějí s potenciálními uživateli výzkumu přímo grantové agentury rozdělující prostředky na výzkum. Je tomu tak např. v případě britské společnosti The Economic and Social Research Council, pro kterou představuje takového partnera třetí sektor (ESRC, nedatováno).

Občanské poroty

Metoda tzv. občanských porot byla vyvinuta v USA a v Anglii, Dánská rada pro technologie ji přejala v roce 2004. Občanské poroty slouží jako nástroj pro zapojování občanů do rozhodování a odborných technických debat. Tato metoda poskytuje politikům a zainteresovaným skupinám možnost získat vzhled do názorů veřejnosti na určité technické téma. Tuto funkci plní vůči politikům průběžně také média, výzkumy veřejného mínění či nejruznější zájmové skupiny. Postoje občanských porot jsou však na rozdíl od postojů deklarovaných ve výzkumech veřejného mínění založené na faktických informacích.

Principem fungování občanské poroty je zapojení reprezentativní skupiny občanů do procesu, v jehož rámci jsou komplexně informováni o určité nové technologii, mají možnost ptát se předních odborníků na dané téma a na závěr mají za úkol zodpovědět určité otázky. Občanské poroty nemusí v odpovědi na danou otázku nutně dosáhnout konsenzu. Na závěr může porota volit různé možné odpovědi, které může i sama formulovat.

Cílem občanských porot je získat informované, jasně formulované a konstruktivní vyjádření postoje veřejnosti. Politici a další relevantní zájmové skupiny musí získat vzhled do hodnot, postojů, myšlenek a priorit veřejnosti ve vztahu k určité technologické otázce.

Kdo je kdo v procesu jednání občanských porot?

Management projektu zajišťuje Dánská rada pro technologie. Je zodpovědná za plánování, implementaci a zpětné hodnocení celého procesu, ale také za kontakt s médii, strategií či administrativu.

Odborné zázemí procesu vytváří skupina expertů a zainteresovaných stran ve spolupráci s Dánskou radou pro technologie. Jejím hlavním úkolem je zajistit, aby technický obsah

projektu byl vyvážený a soustředil se na podstatné otázky. Zajišťuje také výběr odborníků, kteří před občanskou porotou předstupují a vytvářejí zadání informačních materiálů, které následně vytvářejí najatí **novináři**. Na správný průběh jednání občanské poroty dohlíží tzv. **procesní konzultant**.

Vlastní **občanskou porotu** tvoří 16 občanů, reprezentujících populaci z hlediska věku, pohlaví a zaměstnání. Výsledná skupina je vybírána z odpovědí došlých na 2000 náhodně rozeslaných pozvánek. Úkolem poroty je odpovědět na sérii několika otázek. Před tím, než k jejich formulaci přistoupí, je tato porota informována o relevantních problémech a otázkách. Informace porotě poskytuje skupina odborníků a zástupců zainteresovaných skupin. Je velmi důležité, aby skupina byla vyvážená a aby byly postihnuty veškeré aspekty řešeného problému.

Jak jednání občanské poroty probíhá?

Na počátku celého procesu uspořádá Dánská rada pro technologie spolu se skupinou odborníků a zástupců zainteresovaných stran **zahajovací workshop** s cílem formulovat zadání – témata a otázky – pro občanskou porotu. Na základě proběhnuté debaty připraví najatí novináři **podkladové materiály**, které daný problém prezentují objektivním a vyváženým způsobem. Připravené materiály jsou dopředu zaslány členům poroty.

Samotné **jednání poroty** trvá pět dní. První tři dny probíhá setkání poroty s experty a zainteresovanými stranami, porota vyslechne jednotlivé prezentace a má možnost pokládat odborníkům otázky. Čtvrtý den je věnován diskuzi v rámci poroty. Důležité je, že porota se snaží upozornit na neshody a na závěr vybírá z různých možných odpovědí, přičemž vytváří i vlastní formulace. Výsledky jsou shromážděny v závěrečném dokumentu koncem čtvrtého dne.

Pátý den se koná **závěrečná konference**, na níž účastníci z řad politiků a dalších důležitých aktérů diskutují s členy poroty výsledky jejich práce. Konference se účastní také novináři, odborníci a další zainteresované skupiny. Po prezentaci závěrů, argumentů a doporučení členů poroty následují stručné reakce ze strany zástupců jednotlivých politických stran.

Přímé a nepřímé přínosy občanských porot

Bezprostředním výstupem z jednání občanské poroty je dokument, který shrnuje jednotlivé argumenty, podmínky a doporučení, jež porota formulovala, a výsledky jejího hlasování. **Závěrečná zpráva**, v jejímž rámci je tento dokument prezentován, zahrnuje také prezentace odborníků a zvukový záznam diskuze mezi členy poroty, politiky a zainteresovanými stranami, která se odehrála na závěrečné konferenci. Závěrečná zpráva je rozeslána všem relevantním aktérům v dané oblasti. Dánská rada pro technologie navíc publikuje nejdůležitější závěry ve svém zpravodaji.

Z dlouhodobého hlediska umožňují občanské poroty soustředit pozornost a poznání na důležité politické problémy, u nichž vznikají významná nedorozumění mezi politiky a širokou veřejností. Mohou poskytnout politikům a dalším zainteresovaným skupinám důležitý indikátor postojů veřejnosti vůči určitým technologiím.

(Zdroj: The Danish Board of Technology, The methods of technological assessment, <http://www.tekno.dk/subpage.php?article=1231&topic=kategori12&language=uk>)

Konsenzuální konference

Konsenzuální konference je forma účasti veřejnosti na hodnocení technologií, která proslavila Dánsko, v tomto směru novátorskou zemi. Konference se účastní 10–20 občanů vybraných s ohledem na reprezentaci základních charakteristik jako pohlaví, vzdělání nebo velikost či geografická poloha sídla; důležitý je přitom požadavek, aby **účastník nebyl k diskutované problematice vázán žádným „zvláštním“ zájmem**. Úkolem panelu je v první řadě položit odborníkům kvalifikované dotazy a na základě jejich odpovědí sestavit závěrečný dokument. Konference se zpravidla skládá ze tří víkendových setkání těchto občanů s panelem expertů.

V Dánsku jsou takové konference organizovány týmem Dánské rady pro technologie, který se skládá z projektového manažera zodpovědného za celý proces, jeho asistenta a sekretářky. **Řídící tým projektu** je zodpovědný za praktickou realizaci konference a působí jako koordinátor ve vztahu ke všem zúčastněným stranám. Manažer projektu je rovněž odpovědný za informační strategii a prezentaci projektu médiím.

Řídící tým projektu spolupracuje s **plánovací skupinou**, která se skládá ze čtyř až šesti klíčových expertů v oboru. Její členové jsou jmenováni tak, aby bylo zajištěno vyvážené zastoupení zájmů, expertních názorů a znalostí s ohledem na řadu parametrů: odborných, sociálních či etických. Během plánovací fáze se skupina pravidelně setkává s projektovým týmem. V praxi skupina funguje jako odborný garant rady, zajišťuje komplexní posouzení všech aspektů tématu. Navrhuje experty, kteří by měli být pozváni. Skupina také zajišťuje, aby se všichni odborníci a klíčoví hráči účastnili konference.

Na začátku projektu **novinář** či někdo jiný s odbornými znalostmi v dané oblasti připraví úvodní materiál pro panel občanů. Materiál musí dát členům panelu komplexní přehled o nejdůležitějších postojích, konfliktech, problémech a vývojových trendech. **Občanský panel** pak řídí najatý **profesionální zprostředkovatel** se zkušenostmi s komunikací a managementem skupiny. Ve vztahu k tématu konference musí být nestranný a nesmí být odborníkem. Na základě získaných poznatků a vlastní zkušenosti formuluje panel řadu důležitých otázek, na které odpovídají pozvaní odborníci z různých oborů a různých názorových proudů. V poslední den konference občanský panel představí závěrečný dokument a diskutuje o něm s politiky, zúčastněnými stranami či tiskem. **Závěrečný dokument** představuje shodu, které byli účastníci schopni s ohledem na dané téma dosáhnout.

(Zdroj: The Danish Board of Technology, The methods of technological assessment, <http://www.tekno.dk/subpage.php3?article=468&toppic=kategori12&language=uk>)

2.3. Třetí sektor v České republice

Jestliže se předchozí text zaměřoval na akademii a vědu jako aktéry spolupráce mezi neziskovým a akademickým sektorem, v této poslední části kapitoly se chceme krátce věnovat dru-

hému hráči ve hře, tedy nevládnímu neziskovému sektoru a trendům, které můžeme v současnosti pozorovat v oblasti jeho regulace.

Mezi nevládní neziskové organizace jsou v České republice zahrnovány v zásadě organizace čtyř právních forem – občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace a nadační fondy a církevní právnické osoby. Pojem nevládní neziskové organizace nemá právní ukotvení. Dnešní úzus je výsledkem dvacetileté tradice obnoveného nevládního sektoru po roce 1989 a opírá se o výklad Rady vlády pro nestátní neziskové organizace. **Neziskové organizace jsou významnou a zřejmě nejviditelnější a nejsnáze uchopitelnou součástí tzv. občanské společnosti. Je však třeba mít na paměti, že jsou jen jednou, nikoliv jedinou z forem, jejímž prostřednictvím můžeme jako občané přímou participací ovlivňovat chod společnosti.** Jak můžeme vyjádřit svou potřebu něco změnit, potřebu udělat něco, o čem jsme přesvědčeni, že je to potřeba, udělat to ve spolupráci s lidmi z našeho okolí, bez ohledu na stát, namísto státu nebo státu navzdory. To všechno je výrazem občanské aktivity, kterou zahrnujeme pod pojem „občanská společnost“.

Občanská společnost posiluje pocit solidarity a důvěry, je schopna přinášet nová, kreativní a inovativní řešení, vytváří alternativní prostor pro názory a jednání, které nemusejí být vždy pro všechny přijatelné, která však zároveň respektují základní demokratické hodnoty. Teoretických pojetí občanské společnosti existuje celá řada a liší se zejména šíří aktérů, jež do občanské společnosti zahrnují.⁷ Podle některých přístupů jsou součástí občanské sféry i sami vědci a akademici jako příslušníci *veřejných* výzkumných a vysokoškolských institucí. V praxi se však v českém prostředí s takovýmto pojetím téměř nesetkáme.⁸

Ve svém výzkumu jsme se zaměřili na nevládní organizace jako na reprezentanty občanské společnosti z toho důvodu, že v prostředí české občanské společnosti jsou to právě ony, kdo je nejčastěji **schopen formulovat zájmy specifických skupin občanů vůči vědě a akademickým institucím** a kdo má nyní reálný **potenciál zapojit se do výzkumných procesů**. V zahraničí je poměrně běžné, že jsou takovými aktéry také komunity, sousedství či méně formalizovaná uskupení občanů. Předmětem našeho zájmu je také vztah vědy a neorganizované veřejnosti, jakožto třetího aktéra „vědecké hry“. Výzkum, jehož závěry přináší tato publikace, se však na takovou veřejnost specificky nezaměřuje.

Během uplynulých dvaceti let vznikla a rozvíjela se **řada různorodých organizací, spolků a sdružení**. Z některých z nich se za tu dobu staly profesionálně fungující organizace s mnohamilionovými obraty, jiné organizace takového stupně organizačního rozvoje nedosáhly – většina z nich samozřejmě především proto, že o to nikdy neusilovala a nikdy usilovat nebude. Do stejné kategorie nevládní neziskové organizace tak dnes řadíme jak několikačlenná

-
- 7) *Přístupy se však liší i v mnoha jiných ohledech. Můžeme se setkat dokonce i s rozdílným pojetím hodnotového zabarvení občanské společnosti – ne všechny teorie vidí občanskou společnost jako zdroj uvedených pozitiv.*
- 8) *Tato situace se však může – a je pravděpodobné, že i bude – postupem času měnit. Určitý vliv mohou mít v tomto smyslu Evropské fondy, dalším významným faktorem, který může přispět k rozšíření pojetí občanské společnosti u nás, je koncept sociální ekonomiky, sociálního podnikání, jenž se stále častěji objevuje, vyučuje a zkoumá. V tomto konceptu vystupují nevládní organizace vedle dalších organizací, firem, které se věnují sociálnímu podnikání (zaměstnávání postižených, marginalizovaných apod. nebo jiným veřejně prospěšným efektům do komunity).*

občanská sdružení, fungující pouze na dobrovolnické bázi a založená za účelem pořádání lokálních kulturních akcí či zabránění nechtěné výstavbě v jejich okolí (tzv. grassroots), tak organizace s desítkami zaměstnanců, potýkající se s rostoucí byrokratizací svého fungování a udržitelností financování, které se na první pohled v mnohém neliší od malých či středních podniků. Je zřejmé, že nejen forma práce, ale i potřeby takto rozdílných organizací se značně odlišuje. Jednotlivé nevládní organizace se navíc neliší pouze z hlediska své velikosti.

Pravděpodobně nejdůležitější pro pochopení různorodosti rolí a návazně pak potřeb jednotlivých organizací je jejich vztah k veřejné správě, resp. funkce, kterou ve společnosti hrají. Z tohoto hlediska jsou nejčastěji rozlišovány dva typy organizací – organizace převážně poskytující služby, jejichž podstatnou část si u těchto organizací nakupuje veřejná správa, a organizace, které se snaží dosáhnout společenských či politických změn a kterým se v širokém slova smyslu říká „aktivistické“, „watchdogové“ či „advokační“. Různý je i vztah a vazba jednotlivých nevládních organizací na „neorganizovanou“ veřejnost. Zatímco hlavním smyslem existence některých organizací je jejich komunikace s širokou veřejností a snaha přímo ovlivňovat postoje či chování jednotlivců a sociálních skupin, jiné organizace usilují o to, ovlivňovat chod společnosti spíše zprostředkovaně, např. snahou o změnu legislativy, a další organizace se zaměřují na poskytování služeb předem vymezené skupině klientů, v podstatě bez ambic ovlivnit postoje či chování většinové společnosti.

Chtějí-li být organizace úspěšné, ať již je tímto úspěchem myšleno prosazení určitého společenského cíle (růst podílu využití obnovitelných zdrojů energie, posílení práv pacientů, zlepšení podmínek žen ve společnosti atd.) či poskytování kvalitní péči klientům (zdravotně postiženým, obětem trestných činů atd.), musí dnes nevyhnutelně **vytvářet či využívat expertizu**. V závislosti na výše zmíněných a mnohých dalších charakteristikách jednotlivých organizací se pochopitelně liší také jejich konkrétní schopnost a potřeba využít či (spolu)vytvářet expertizu a podílet se na tvorbě poznatků. Pro některé organizace je tvorba a zprostředkování expertiz hlavním předmětem jejich činnosti. Jiné organizace tuto ambici nikdy mít nebudou, mohou však formulovat velmi praktická výzkumná zadání a podílet se na výzkumu vedeném akademiky, případně do něj také efektivně zapojovat neorganizovanou veřejnost. Takový výzkum může mít např. bezprostřední pozitivní dopad na život klientů určité organizace, může také posílit pozici neziskové organizace při jednání s ekonomicky výrazně silnějšími partnery z podnikové sféry apod.

Podobně jako v případě vědy a výzkumu i v oblasti neziskového sektoru se v současnosti můžeme setkat se **snahami o jeho reformu či restrukturalizaci**. Obdobně jako ve vědních politikách jsou ústředními otázkami této debaty nezávislost, resp. vztah nevládních organizací a státu, a problémy spojené s financováním nevládních organizací, resp. jejich daňových a nedaňových výhod. Zásadní změny se nyní odehrávají především v legislativní oblasti. Vedle průběžně probíhající novelizace jednotlivých složkových předpisů se nyní připravuje zcela nový občanský zákoník, který tyto složkové předpisy následně nahradí, a také zákon o tzv. statutu veřejné prospěšnosti.⁹ Ten by v případě svého přijetí mohl podstatným způsobem změnit stru-

9) *Věcný návrh zákona dostupný na stránkách úřadu vlády, <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rmno/zakon-o-vpo/default.htm>.*

kturu a povahu nevládního neziskového sektoru. Cílem přijetí zákona má být podle jeho autorů především zpřehlednění, zprůhlednění a profesionalizace nevládního sektoru a jasné vymezení podmínek, za kterých se budou moci jednotlivé právnické osoby účastnit výhod vyplývajících z jejich „veřejně prospěšného statutu“. Řada nevládních organizací v něm však vidí spíše riziko politického zneužívání a posilování vlivu státu na veřejný sektor, hrozbu pro rozvoj vícezdrojového financování, narušení zdravé různorodosti neziskového sektoru či riziko dalšího nárůstu administrativní a následně i finanční zátěže pro celý sektor, které může být potenciálně likvidační především pro malé organizace. Jak jsme již zmínili výše, pohled nevládních organizací na optimální nastavení jejich vztahu ke státu se liší. Je tedy pochopitelné, že je-li jedním z ústředních témat nově navrhované právní úpravy uspořádání vztahů mezi státem a nevládními organizacemi, organizace se zcela neshodují na tom, jak má taková právní úprava vypadat a má-li vůbec zákon tohoto typu vzniknout.¹⁰ Uvažovaná úprava významným způsobem – z části skrytě a možná nezamýšleně, z části záměrně – preferuje jeden z typů nevládních organizací, a to velké, profesionálně fungující organizace, financované především z veřejných rozpočtů. Do značné míry přehlíží fakt, že základním stavebním kamenem neziskového sektoru nejsou velké a silné organizace, jejichž hlas je na celostátní úrovni pochopitelně více slyšet, ale stovky a tisíce malých neprofesionálních sdružení.

Z hlediska schopnosti občanského sektoru zapojovat se efektivně do vědního procesu může mít prosazení připravovaných legislativních změn několikerý dopad. Jednak může posílit organizace, které jsou již dnes relativně velké a stabilní, a zvýšit tak jejich kapacitu mimo jiné i pro výzkumné aktivity. Na druhé straně je možné očekávat, že nová úprava nijak významně nepřispěje k dalšímu rozvoji malých, místních organizací, jež mají potenciál napomáhat tvorbě komunit a návazně také posilovat jejich schopnost formulovat výzkumná zadání či se podílet na výzkumech vedených akademiky. Existuje také obava, že nová legislativa může ohrozit další rozvoj sociálního podnikání, které slouží jako významný zdroj financování určitého typu neziskových aktivit, mezi něž můžeme počítat i aktivity výzkumné, resp. analytické. Dosavadní proces přípravy nové legislativní úpravy navíc prokázal, že stát vnímá nevládní organizace spíše jako poskytovatele služeb, které je od nich (často rád) ochoten nakupovat, nicméně není v mnoha ohledech schopen chápat význam nevládního, resp. občanského sektoru jako takového. A aktivní zapojování se do vědeckého procesu či účast na formování vědních politik nejsou aktivity, resp. služby, které by byl stát zvyklý od nevládních organizací nakupovat.¹¹

10) Mezi nevládními organizacemi existuje shoda na tom, že stát by měl ve své politice jasně a přehledně formulovat pravidla, za jejichž splnění může být třetí osoba příjemcem prostředků z veřejných rozpočtů, a samozřejmě by stát měl jasně a transparentně nastavit pravidla pro veřejné zakázky a granty, včetně podmínek, které musí splnit uchazeči o takové prostředky. To se v současné době často neděje. Stejně tak panuje shoda v tom, že existuje potřeba zajistit, aby byl nevládní neziskový sektor co možná transparentní a aby bylo minimalizováno zneužívání právních forem nevládních organizací. Řada aktérů nevládního sektoru se však domnívá, že potřebných změn lze dosáhnout bez toho, aby byla přijímána nová komplexní úprava fungování neziskového (veřejně prospěšného) sektoru jako takového – např. posilováním prvků samoregulace, veřejným rejstříkem občanských sdružení, povinným zveřejňováním výročních zpráv, zpřehledněním obecných podmínek, za jakých stát poskytuje různým subjektům výhody nebo finančními prostředky skrze novelizace rozpočtových pravidel vlády.

11) Na druhé straně stát v některých případech spoléhá na expertizu nevládních organizací, resp. jejich pracovníků. Často však v takové situaci neprezentuje autory expertiz jako pracovníky nevládních organizací, pokud už vůbec autory zveřejňuje (a nepřejímá jejich stanoviska jako stanoviska úřadu).

Z hlediska fungování nevládního sektoru je velmi žádoucí zachování a další posilování jeho heterogenity. Nevládnímu sektoru by významně uškodilo, pokud by za jeho jediného správného zástupce měla být směrem k veřejnosti prezentována jen jeho určitá specifická část – ta, která je dostatečně profesionální, nestaví na neprofesionalizovaném dobrovolnickém principu, je neproblematická z pohledu státní správy a má dostatek zdrojů na prosazování svých zájmů na celostátní úrovni. Pro budoucnost neziskového a celého občanského sektoru je důležité, aby se rozšiřoval o další aktéry, tedy aby si i další aktéři uvědomovali, že jsou jeho součástí, aby byl svébytný, samostatný a měl možnost pracovat s nezávislou expertizou.

3.

Mapování spolupráce mezi akademickým a neziskovým sektorem v České republice

V předchozí části zprávy jsme ukázali, že vědci a vysokoškolské politiky nevěnují spolupráci akademického a neziskového sektoru prakticky žádnou pozornost a neposkytují jí žádnou specifickou podporu. To však neznamená, že taková spolupráce – nebo samostatné výzkumné a inovační aktivity neziskového sektoru – neexistují. Navzdory strukturálním institucionálním podmínkám a dlouhodobě zakořeněnému pojetí vědy ve společnosti jako aktivity, která patří výlučně do rukou certifikovaným specialistům, již v současné době **akademický a neziskový sektor v mnoha směrech spolupracují**. V následujícím textu budeme diskutovat **podoby, možnosti a překážky** této spolupráce.

Naše analýza je postavena především na kvalitativních rozhovorech, jež jsme od září 2008 vedli s pracovníky neziskových organizací a akademických institucí, kteří se takovou spoluprací zabývají. Uskutečnili jsme 23 individuálních rozhovorů a 2 skupinové rozhovory se zástupci nevládních organizací a akademiky, a to především v oblasti environmentální, medicínské a sociální problematiky a výzkumu, který se k ní váže.¹² Nejde nám zde o kvantitativní přehled toho, co se na poli spolupráce mezi akademickým a neziskovým sektorem událo či děje, ale o kvalitativní porozumění možnostem této spolupráce a o její zviditelnění jako nosné alternativy čistě akademického výzkumu nebo spolupráce veřejných výzkumných institucí a vysokých škol s průmyslovými podniky.

Podle Informačního systému výzkumu, vývoje a inovací (<http://aplikace.isvav.cvut.cz>), který nabízí přehled všech projektů výzkumu a vývoje podpořených ze státního rozpočtu, byly od roku 1991 podpořeny projekty 51 obecně prospěšných společností a 227 zájmových a občanských sdružení. Tyto statistiky však říkají jen velmi málo o tématu, které nás zde zajímá. Jmenované právní formy zahrnují totiž nejen organizace třetího sektoru ve smyslu organizované občanské společnosti, ale také akademické organizace (typu soukromých vysokých škol, oborových vědeckých sdružení) a podnikatelská sdružení (Svaz průmyslu a dopravy ČR, Asociace inovačního podnikání ČR). Databáze Informačního systému zde reflektuje fakt, že mezi jednotlivými typy občanských sdružení či obecně prospěšných organizací nelze vést jednoznačnou hranici.

Takovou hranici nechceme a nepotřebujeme ve své analýze vést ani my: nechceme rozhodovat o tom, jestli např. sdružení průmyslových podniků lze nebo nelze považovat za aktéra ob-

12) Při výběru respondentů jsme se opírali o naši předchozí znalost tématu, internetové rešerše a studium dokumentů. V rámci výzkumu jsme oslovovali akademiky, kteří spolupracují s nevládními organizacemi, a to ve všech třech oblastech našeho zájmu (environmentální, medicínská a sociální problematika). V případě nevládních organizací šlo obdobně o ty z nich, již spolupracují s akademickými subjekty, mají určitý výzkumný potenciál či ve své činnosti využívají ve větší míře expertní znalost. Druhým výběrovým kritériem byla typová různost v rámci oslovených sektorů a v rámci uvedených oblastí zájmu.

čanské společnosti. To vždy záleží na pojetí občanské společnosti a hledisku, ze kterého takový soud vyslovujeme. To, co nás zajímá v naší analýze, je otázka, nakolik a v jakých podobách se výzkumných a inovačních procesů účastní ti aktéři občanské společnosti, se kterými se v oblasti vytváření a inovativního využívání znalosti obvykle nepočítá a které současné česká vědní a vysokoškolské politika nebere v úvahu. Jde nám tedy o organizace občanské společnosti, jež se nevyznačují specifickou odbornou certifikací a nejsou ani spojeny s dominantní představou inovace jako průmyslové aplikace výsledků výzkumu.

V následující analýze se soustředíme na strukturální podmínky spolupráce na akademické půdě; přístupy k vědní a expertize ze strany nevládního sektoru; formy institucionalizace spolupráce; přínosy spolupráce v podobě vzniku vědní, které odráží konkrétní kontext, a spolupráce se studenty.

3.1. Strukturální podmínky spolupráce na akademické půdě

V literatuře z oblasti vědních studií se často rozlišují dva typy vědeckého bádání, tzv. modus 1 a modus 2, které byly v 90. letech minulého století zavedeny kolektivem autorů kolem Helgy Nowotny a Michaela Gibbonse.¹³ Toto rozlišení je schematické a může být zavádějící, nicméně postihuje dvě podstatné strukturální bariéry, s nimiž se spolupráce mezi akademickým a neziskovým sektorem potýká.

Věda v modu 1, která je historicky starší, se vyznačuje **silnou disciplinaritou, orientací na poznávání a rozhodováním o relevanci vědní uvnitř vědecké komunity**. Z našeho hlediska je nejdůležitější, že věda v modu 1 je silně vydělena ze společnosti; je vnímána jako vysoce autonomní a seberegulující sféra lidského konání. Ačkoli společnost zásadním způsobem proměňuje prostřednictvím poznatků a technologií, které vytváří, neexistují veřejné a průhledné mechanismy, jimiž by společnost „mluvila do vědy“, jimiž by společnost na druhou stranu ovlivňovala vědu samotnou. Vědecké poznání je v tomto modu také pojímáno jako nadřazené jiných formám poznání a zkušenosti – jako jediný typ objektivního vědní, nezaujatého a nekontaminovaného subjektivitou a politikou. Základní výzkum, jako archetyp vědy, je v důsledku toho striktně oddělen od výzkumu aplikovaného, který v tomto pojetí teprve tvoří spojnici mezi vědou a společností a je předmětem společenských vlivů a kompromisů.

Věda modu 2 se podle Nowotny a Gibbonse začala rozvíjet v posledních desetiletích 20. století, a i když modus 1 jednoduše nenahradila, výrazně ho začala vytlačovat. Tento modus zdůrazňuje **interdisciplinaritu, klade důraz na společenskou spíše než úzce akademickou relevanci vědní, a tak stírá ostrý rozdíl mezi základním a aplikovaným výzkumem**, které autoři shrnují do spojení „**poznávání v kontextu aplikace**“. Rozvíjí v mnoha směrech užší provázání mezi vědou a společností. Modus 2 má přitom dvě základní a v některých rysech protikladné podoby. Na jednu stranu existuje jeho úzká **ekonomická interpretace**, podle které musí být věda jednoduše ekonomicky užitečná a společnost je ve vztahu k vědě zastupována

13) Gibbons et al. (1994); Nowotny, Scott, Gibbons (2001).

sektorem průmyslu a služeb. Na druhou stranu existuje široká interpretace modu 2, podle níž se **věda otevírá společnosti v mnoha různých dimenzích a podobách a stává se předmětem diskuzí a reflexí ve veřejném prostoru** (autoři užívají v této souvislosti pojmu agory).

V České republice převládá jednoznačně první, zúžená interpretace modu 2, která je navíc kombinovaná s relativně silným modem 1 hájeným ze strany akademické obce.¹⁴

Tento stav odráží – a podporuje – současné nastavení systému hodnocení vědy a výzkumu, který zohledňuje na jedné straně výsledky namířené výsostně do akademické komunity (impaktované časopisy, odborné knihy, oboje nejlépe ve světových jazycích, nikoli česky) a ekonomicky a průmyslově využitelné aplikace (patenty, prototypy, autorizované software) či, s menší váhou, expertizu využitou výlučně státní správou. Jak modus 1, tak modus 2 v zúžené interpretaci přitom z různých důvodů zamezují spolupráci akademických a nevládních organizací nebo jsou k nim minimálně přezíravé nebo podezíravé. V případě modu 1 je taková spolupráce viděna jako potenciální kontaminace akademického vědění politikou, dílčími zájmy a aktivismem. V případě zúžené ekonomické interpretace modu 2 je pak irelevantní, protože nepřináší měřitelný ekonomický užitek.

Nejsilnějším motivem v rozhovorech, které jsme vedly s akademiky, byla otázka, **jak se vyrovnat se vzrůstajícím tlakem systému hodnocení výzkumu a jak ho usmířit s aspiracemi na spolupráci s nevládními organizacemi** nebo jinak společensky angažovaným provozováním vědy, tak aby akademická pracoviště „*negravitovala sama do sebe*“. Většina z nich pro takovou spolu-práci nenachází, v souladu s oficiální linií vědní politiky, podporu ze strany institucí, kde jsou zaměstnaní, a těmto aktivitám se věnují „*ve volném čase*“. Na pracovištích a pro badatele s aspirací na prvotřídní výsledky není tato situace dlouhodobě udržitelná. Akademici mluví o „*bojovém řádu*“ či „*práci na kyslíkový dluh*“. Zdá se, že „*experimenty*“ tohoto druhu jsou spíše ochotny podpořit menší instituce, které samy sebe nevnímají jako (potenciálně) excellentní. Přesně to vyjadřuje citace vědkyně se zkušeností jak z regionální univerzity, tak univerzity s vysokými aspiracemi. „*Myslím, že pro tzv. regionální univerzity je to cesta, aby byly centrem vzdělanosti v širším smyslu slova, bohužel trendy everybody impact toto hubí, protože to samozřejmě stojí čas, který si v RIV [RIV = Rejstřík informací o výsledcích, pozn. autorů] nevykážeš.*“

Podobná situace se týká samotných badatelů. Pro vědce s aspiracemi na úspěch v systému hodnocení je velmi těžké začlenit spolupráci s nevládní sférou a společenskou angažovanost do svého pracovního životopisu – a v důsledku toho do pracovního života. Potenciálními spolupracovníky nevládních organizací jsou hráči na „*druhé housle*“. Jak to vyjádřil ředitel environmentální nevládní organizace, která se dlouhodobě spolupráci s akademickým sektorem věnuje: „*Nás potřebují ti z mladší generace, kteří se potloukají na pomezí, vědí, že ve vědě hrají druhý housle, a mají i další zájmy. A je otázkou, jestli je prvotní to, že hrají druhý housle; někdy je prvotní to, že věnují jiným věcem a jsou to hrozně užiteční lidé.*“ Citace znovu upozorňuje na **klíčový rozpor mezi tím, co je jako užitečné a smysluplné hodnoceno v rámci oficiálního systému, a tím, co mohou za užitečné a smysluplné považovat samotní badatelé a společenství či aktéři zainteresovaní na vytváření a užívání akademického vědění.**

14) Stöckelová, Linková (2006).

Jestliže systém hodnocení zužuje manévrovací prostor pro akademické instituce a jednotlivce a komplikuje možnosti jejich spolupráce s nevládním sektorem, **obvinění z aktivismu** – vázané na pojmání vědy v modu 1 – **může takovou spolupráci přímo diskvalifikovat**. Z tohoto hlediska proběhla nedávno zajímavá diskuze v sociologickém časopise *Biograf*. Sociálněvědní výzkumníci byli redakcí vyzváni reflektovat stav romského výzkumu v České republice po roce 1989. Otázka propojení výzkumníků s nevládními organizacemi se přitom stala jedním z klíčových témat, kolem kterých se diskuze točila. Většina diskutujících se přitom přiklání k tomu, že spolupráce s neziskovým sektorem akademický výzkum „kontaminuje“ politickými a ekonomickými zájmy.¹⁵⁾ Spolupráce mezi akademickým výzkumem a nevládní sférou se v rámci diskuze dočkala i obhajoby, nicméně právě v podobě obhajoby před dominantním pojetím (sociální) vědy jako ideálně autonomní sféry.¹⁶⁾ Obhajoba společensky angažované vědy byla v těchto případech částečně postavena i na kritice vědy „neangažované“, což je motiv, s nímž jsme se setkali i v rozhovorech, jež jsme vedli.

Jeden z akademických pracovníků popisoval současný stav následovně: „České vysoké školy nejsou zvyklé na to, angažovat se v politice, což je chybná úvaha. Do budoucna je to chyba. Žádný výzkum není nestranný. ... Domnívám se, že je nutné být hybatelem, ale i převzít odpovědnost.“ Skutečnost, že je takový pohled v rámci akademické sféry stále spíše menšinový, ukazují i pozice, ze kterých se dnes někteří akademici brání současným reformám vědní a vysokoškolské politiky, jež zmiňujeme v oddíle 2.1. Jedná se o pozice požadující maximální autonomii vědy na společenských zájmech a řízení vědy odborníky – samotnými vědci; daleko slabší je obrana z pozic požadujících vědu vykazatelnou a odpovědnou společnosti v širokém pojetí.

Projekt evaluace primárně preventivního komunitního programu

Centrum adiktologie ve spolupráci se sdružením Prev-Centrum realizovalo projekt evaluace primárně preventivního komunitního programu na území Prahy 6. Projekt měl podobu pětileté kvaziexperimentální studie zaměřené na hodnocení kvality a efektivity programu a na analýzu jeho nákladovosti. V rámci projektu byly prostřednictvím dotazníku zjišťovány údaje o výchozím a současném stavu užívání návykových látek v cílové populaci a vliv programu na znalosti či postoje cílové populace v jeho průběhu. Hodnoty výchozího testu byly srovnávány s hodnotami po uplynutí dvou a čtyř let. Výstupy z projektu slouží jako podklady k dalšímu nastavení programů primární prevence.

Hodnocení dopadu programu bylo provedeno prostřednictvím srovnání vývoje rizikových indikátorů na výběrovém souboru žáků základních škol Prahy 6, kde kontrolní skupinu tvoří školy nezapojené do komunitního projektu (realizující pouze tzv. minimální preventivní program) a vybrané školy přiléhající k hranicím Prahy 6 a vykazující shodné znaky s kontrolní skupinou. Do projektu se zapojilo celkem 25 škol z Prahy 6 a z přilehlých obvodů hl. m. Prahy s celkovým počtem 1178 respondentů.

15) Synková (2008); Kobes (2008); Jakoubek, Budilová (2008).

16) Hirt (2008); Stöckelová, Grygar (2008).

Oba následné testy prokázaly statisticky významné rozdíly mezi oběma skupinami v oblasti užívání alkoholu a v postojích a znalostech. Rozdíl na obecné populaci u obou souborů však nebyl výrazný. Jednoznačně se ale prokázala velmi vysoká efektivita programu v oblasti vlivu na užívání návykových látek (především alkoholu) u dětí z neúplných rodin a dětí majících alespoň s jedním z rodičů vztahové a komunikační problémy. Komunitní program se ukázal být u těchto skupin výrazně efektivnější než minimální preventivní program.

(Zdroj: Miovský, M., Miovská, L., Václavková, B. (2008). Přehled hlavních výsledků kvaziexperimentální evaluační studie komunitního programu primární prevence. Závěrečná zpráva. Praha: Centrum adiktologie PK 1. LF UK v Praze a p. s. Prevcentrum.)

Poslední strukturální podmínkou, která byla v rozhvorech často zmiňována jako překážka větší spolupráce mezi akademickými a neakademickými institucemi, je **nekompatibilita časů**. Ačkoli si vědci dnes často ztěžují na přechod od většinové institucionálního k většinově projektovému financování jako na vývoj, který jim znemožňuje dlouhodoběji plánovat (jak z hlediska personálního, tak výzkumného), jejich časové horizonty jsou ve srovnání s nevládními organizacemi stále relativně velmi dlouhé. Akademici řeší projekty pomaleji, než jak jsou zvyklé nevládní organizace. Pokud je tedy primárním nositelem projektu nevládní organizace, může trpět pomalostí na straně akademické instituce. Nejde přitom jen o rychlost výzkumné práce. Činnost univerzitních pracovníků je také často spjata s chodem univerzity jako hierarchické instituce s větším množstvím stupňů a více byrokratizovanou činností než u partnerů z nevládního sektoru. „Jednou jsme spolupracovali s Univerzitou Karlovou a bylo to strašné. Všechno jim hrozně dlouho trvalo. Nad vším velmi dlouho seděli. Pro chod našeho projektu to bylo v zásadě nepoužitelné a zničující.“ (rozhovor s jednou pracovnící nevládní organizace zabývající se vzděláváním). Na druhou stranu akademičtí výzkumníci mohou mít pocit, že „nevládní organizace vesměs očekávají od nás jako výzkumných pracovišť moc a očekávají to moc rychle“. Z hlediska strukturálních podmínek je tedy potřeba uvažovat nejen o tom, jak ocenit spolupráci výzkumníků a akademických pracovišť s nevládními organizacemi z hlediska hodnocení vědy a výzkumu, ale také jak vytvářet platformy (institucionální a finanční), které by umožňovaly sladit odlišné časování obou sektorů.

3.2. Přístupy k věděni a expertize ze strany nevládního sektoru

Činnost nevládních organizací a jejich veřejná **argumentace** není v dnešní společnosti prakticky možná bez **využívání expertního věděni nebo odkazu k němu**. Dokonce i ty nejvíce tzv. „aktivistické“ organizace se bez tohoto rozměru svých aktivit neobejdou. Nicméně otázka aktivismu je věcí problematizovanou. V některých rozhvorech jsou odbornost a aktivismus pojímány jako antonyma – dva póly jedné osy. Zdůrazňování jednoho pólu nutně znamená vymezení se proti pólu druhému. Jiní respondenti připouští spíše existenci dvou nezávislých os – existují organizace, které dělají i aktivismus, ale zároveň jsou i odborné. Tato optika nezpochybnuje jejich odbornou erudici, ale spíše upozorňuje na určitou nevýhodnost této pozice z hlediska akademického pole. Nevládní organizace zaujímají nicméně ve vztahu k expertnímu a akademickému věděni rozrůzněné postoje. Důležité jsou v tomto směru dvě dimenze, v nichž se pozice nevládních organizací liší.

Prvním je **míra účasti na vytváření vědění**, která směřuje od využívání vědění vytvořeného mimo nevládní sféru po jeho vytváření a spoluvytváření nevládními organizacemi ve vazbách na akademické či jiné specializované výzkumné instituce. V případě „využívání“ vědění je nevládní organizace většinou objednatel expertizy, kterou využívá ve své práci. Ačkoli ani v případě využívání vědění nejde o mechanické využití, ale vždy nutně o tvůrčí práci s vědáním, která expertizu zasazuje do celkových souvislostí činnosti a cílů organizace, v případě „spoluvytváření“ znalosti jde o daleko aktivnější angažmá nevládní organizace ve vztahu k vědění. Jak uvedeme podrobněji v kapitole 3.4., jde v tomto případě o účast při definování výzkumné agendy, sběr dat, jejich zpracování nebo tvůrčí implementace výsledků zpět do praxe.

Druhou osu potom představuje **pozitivní, vyjednávací nebo negativní vztah nevládní organizace k mainstreamu akademického vědění**. Jestliže v případě pozitivního vztahu je mainstreamové vědění podporováno a využíváno, v případě vztahu negativního je kritizováno a nevládní organizace naopak spolupracují s výzkumníky na okraji akademického pole nebo disidenty. Tyto tři pozice lze podle našeho soudu velmi dobře ilustrovat na příkladě pacient-ských sdružení a jejich vztahu k oficiální medicínské znalosti.

- a) **Pozitivní postoj.** Tato sdružení v zásadě nevstupují s medicínským vědáním do konfliktu. Často jsou dokonce zakládána pacienty společně s lékaři. Sdružení vystupuje jako do jisté míry organizace podporující oficiální vědecký diskurz, jejímž účelem je často šířit mezi pacienty medicínskou znalost a vzdělávat je. Tato sdružení vidí jasnou hranici mezi svou a medicínskou znalostí, již vnímají ze své strany jako neprostopnou. Ve spolupráci s akademickým světem mohou být oficiální vědou vnímána jako servisní organizace; vlastní požadavky na vědeckou sféru nevznášejí.
- b) **Vyjednávací postoj.** Tato sdružení nevstupují s oficiálním medicínským diskurzem do jednoznačného konfliktu a spolupracují s medicínskými autoritami, na druhou stranu se snaží prosadit určité věci, které vyplývají z jejich zkušenosti, kterou vnímají jako relevantní doplnění k medicínské znalosti. Prosazování jejich hlediska jde velmi často neoficiální cestou pozvolného přesvědčování.¹⁷ Ve spolupráci s medicínskou sférou mohou tato sdružení vystupovat jako partneři ve snaze zprostředkovat pohled pacientů (tím, že nepochybně jdou do jádra medicínskému přístupu ani jeho autoritu, jsou pro lékařské kruhy partnerem k diskuzi), na druhou stranu jsou medicínskými autoritami využívána jako servisní organizace při získávání spolupráce pacientů na výzkumech či jako zdroj určitých, jasně vymezených znalostí.
- c) **Opoziční postoj.** Tato sdružení stojí v protikladu k oficiálnímu lékařskému diskurzu a jsou s ním v otevřeném konfliktu. Patrné je to například u hnutí za domácí porody. Oficiální me-

18) Zástupce jedné z těchto organizací například líčil, že pravidelně navštěvuje odborné konference. Nikdy však na nich své zájmy neprosazuje na oficiálním fóru, ale snaží se své požadavky prosazovat na neoficiálních akcích. Jako příklad uváděl změnu velmi přísných medicínských standardů, na jejichž základě se hodnotí stav pacienta. Jejich velmi striktní a úzký limit má na některé pacienty nemotivující účinek. Vinou toho, že se jim pomocí léčebných metod nedaří dosáhnout uspokojivých výsledků, tak jak jsou definovány striktními standardy, ztrácejí motivaci dále pokračovat k léčbě. Kdyby byla podle zmiňovaného respondenta výše širší, byli by pacienti motivovanější. Zástupce sdružení se snaží právě tuto hranici změnit.

dicína pro ně vzhledem k nekompatibilitě pohledů není partnerem, ale spíše hráčem, proti kterému se vymezují. Ve vztahu k akademickému světu vyhledávají buď jednotlivce, kteří zastupují disent ve sféře oficiální medicíny, nebo vytvářejí vlastní odbornou znalost, která se opírá o jejich zkušenosti či znalosti jiných nemedicínských oborů.¹⁸

Tyto dvě osy můžeme schematicky znázornit následujícím způsobem:

Jak jsme viděli na příkladu klasifikace patientských organizací, **pozitivní postoj má sklon korelovat s využíváním znalosti; vyjednávací a negativní postoj s jejím spoluvytvářením.** Možné jsou však i jiné konfigurace, při kterých je např. opoziční postoj doprovázen především snahou ovlivnit výzkumnou agendu specializovaných institucí, přičemž komponenta vlastního vytváření znalosti je slabší. To se typicky děje v případech velmi specializovaných výzkumných oblastí, jako jsou např. nanotechnologie. Důležité je, že každý z kvadrantů má z hlediska našeho tématu trochu jinou relevanci. V horní části schématu (využívání znalosti) jde především o to, aby neziskové organizace měly vliv na formování výzkumných priorit, a to zejména v pravém horním kvadrantu, kde se snaží proměnit existující výzkumné priority a podpořit taková výzkumná směřování, která v současnosti nepatří k prioritám vědní politiky (kupř. výzkum v oblasti ekologického zemědělství) nebo která se nacházejí na okraji samotných vědeckých disciplín. V dolní části schématu (spolu-vytváření znalosti) jde pak o přístup k samotným zdrojům, z nichž lze výzkumné aktivity financovat a o institucionální a legislativní podmínky, za nichž lze navazovat dlouhodobější a systematictější spolupráci se specializovanými výzkumnými institucemi.

Vztahy mezi agendou výzkumné komunity a pacientů na příkladě osteoartrózy kolene

Tým bristolských vědců se rozhodl provést výzkum potřeb pacientů trpících osteoartrózou kolenního kloubu. Jde o pozvolnou chorobu, která vede k degeneraci chrupavky a je provázena zejména bolestí ze ztuhlosti kloubu. K tomuto způsobu hledání tématu výzkumu přivedly bristolské výzkumníky výsledky předchozích studií, které naznačovaly, že se preference praktických lékařů a pacientů a výzkumníků významně liší. „Větší zahrnutí těchto aktérů do výzkumu by mohlo vytvářet tření mezi existujícími výzkumnými zájmy (komerční zájmy, zájmy vlivných výzkumných skupin, vládní úředníci); oblasti a intervence, které vidí jako nejdůležitější, nemusí totiž odpovídat prioritám těch, kteří v současnosti kontrolují výzkumnou agendu,“ tvrdí autoři citované studie.

Ve svém výzkumu konfrontovali publikované i nepublikované výsledky studií s dotazníkovým šetřením a skupinovými rozhovory. Analýza výzkumných zpráv ukázala převahu výzkumů zaměřených na léky (59 %) a chirurgické zákroky (26 %). Názory uživatelů výzkumu se však od těchto čísel lišily: 36 % z nich označilo za prioritní vývoj kloubních náhrad, pro 21 % z nich bylo první volbou zlepšení informování o chorobě a poskytování rad pacientům. Autoři přiznávají, že k jistému vychýlení výsledků jejich studie mohlo dojít tím, že se soustředili pouze na práce psané v anglickém jazyce, které se více než studie v jiných jazycích soustředí na statisticky významné výsledky.

Nesourodost zájmů vědecké komunity a uživatelů výzkumu je podle článku způsobena řadou faktorů: výchytkou založenou na zdrojích financování výzkumu (v případě velkého množství prací jde o klinické testy financované farmaceutickými firmami), profesní dominancí ve výzkumu (výzkumná agenda je řízena striktně medicínskými a chirurgickými profesemi), publikační odchylkou (studie ukázala, že 94 % publikovaných zpráv mělo pozitivní závěr) a nedostatečným začleněním poznatků uživatelů do rozhodování o výzkumu.

V závěru svého článku jeho autoři vyzývají k větší demokratizaci financování výzkumu, nastavení takových mechanismů, které budou tlačit výzkumníky do publikování všech výsledků, tedy i těch negativních, povinné zveřejňování finančních zdrojů výzkumu a popsání začleňování pacientů a praktických lékařů do průběhu výzkumu.

Pro účely naší publikace jsou vzhledem k citovanému výzkumu zásadní dva body: (1) na praktickém příkladě velmi dobře ukazuje vychýlení způsobené modelem jednostranného stanovování výzkumné agendy a (2) nedefinuje účast uživatelů na výzkumu jako přidanou hodnotu, ale jako nutnou součást výzkumu, aktivitu, kterou je nutné vykazovat stejně jako to, kdo výzkum financoval.

(Zdroj: Deborah Tallon, Jiri Chard, Paul Dieppe: Relation between agendas of the research community and the research consumer, The Lancet, Vol 355 [June 10, 2000])

Zahrnutí nevládních organizací do procesu využívání a vytváření znalosti a jejich explicitní umístění na mapu vědních a vzdělávacích politik tedy nemůže v žádném případě pracovat se singulárním modelem nevládní organizace, ale musí počítat s **pluralitou jejich forem a vztahů k věděni**. Konkrétní nevládní organizace přitom může obsazovat i více než jeden kvadrant uvedeného schématu nebo se mezi nimi v čase pohybovat.

Komunitní rybářství v závlahových systémech a sezónně záplavových oblastech

Během období dešťů výrazně stoupají delty velkých světových řek. Vznikající záplavy sužují místní obyvatele i několik měsíců a okolní půdu nelze v tu dobu využívat pro rostlin-

nou výrobu. Území i voda tak zůstávají ležet ladem, a to přesto, že tato místa v zemích třetího světa jsou často postižena velkou chudobou.

Malajské WordFish Centre proto připravilo pětiletý akční výzkum, jehož cílem je zajištění produktivity míst postižených sezónními záplavami. Výzkum se uskuteční v deltách dvou asijských řek (Ganga a Mekong) a jedné africké (Niger). Na první pohled nevýhodná klimatická situace těchto oblastí představuje zároveň příležitost k tomu, aby se zde vedle přirozeně se objevujících a tradičně lovených divokých druhů ryb nově vysazovaly i chovné ryby. Na těchto územích by se sezónně kombinovalo pěstování vybraných plodin (zejména druhy rýže vhodné pro pěstování v hlubších vodách – tzv. deepwater rice) právě s chovným rybolovem. Cílem této změny je poskytnout místním lidem více vysoce kvalitního a nutričně bohatého jídla. Technické možnosti budou testovány samotnými uživateli. V rámci jednotlivých komunit bude vytvářen i systém spravedlivého rozdělování výnosů z nových způsobů hospodářství.

Tento projekt by měl zmírnit dopady trendu upadajících výnosů z rybolovu ve sladkých vodách, který provází zvyšující se cena ryb, jejíž vinou se ryby, bohatý zdroj fosforu, vitamínů či nenasycených kyselin, stávají nedostupné pro místní obyvatele. Například pouze v Bangladéši je okolo tří milionů hektarů středně či silně zatopených oblastí, z nichž asi na polovině lze rozvíjet komunitní rybolov. Pokud by byla využita pouhá polovina z těchto oblastí, roční produkce ryb stoupne o 450 000 tun (jen pro srovnání, v současnosti se ve stejné oblasti naloví pouze 60 000 tun). Podobné příležitosti jsou podle tvůrců projektu i v oblasti dalších asijských či afrických řek.

*(Zdroj: The CGIAR Challenge Program on Water and Food, Research, Community-Based Fish Culture in Irrigation Systems and Seasonal Floodplains,
<http://www.waterandfood.org/research/competitive-call-projects/project-detail/35-community-based-fish-culture.html>)*

Nezanedbatelnou roli v přístupu nevládních organizací k expertize hrají dostupné **finanční a personální zdroje**. Dominantní režim financování technovědeckých příslibů charakterizuje mimo jiné důraz na ochranu duševního vlastnictví prostřednictvím patentů a dalších nástrojů ochrany znalostí či technologií. Přístup veřejnosti, tedy i nevládních organizací, k produktům vědy a výzkumu, a to v mnoha případech i k těm, jejichž produkce byla z části hrazena z veřejných zdrojů, je v důsledku toho omezen. Druhé omezení představují poměrně obtížně dosažitelné prostředky na vlastní výzkum nevládních organizací. V současné době existuje v České republice jen minimum zdrojů na výzkum a vývoj, na který by dosáhly organizace nespécializující se výlučně právě na výzkum a vývoj (tedy především akademické instituce a podniky provádějící průmyslový výzkum a vývoj). Třetí významnou překážku v přístupu nevládních organizací k expertize představuje naprostá absence institucí typu tzv. vědních dílen (science shops), jež by disponovaly personálními i finančními zdroji využitelnými k realizaci výzkumu na zakázku občanské společnosti, tedy i nevládních organizací.

DAPHNE ČR - Institut aplikované ekologie

Nevládní organizaci DAPHNE ČR - Institut aplikované ekologie založili studenti Biologické a Zemědělské fakulty Jihočeské univerzity jako partnerskou organizaci slovenského DAPHNE - Inštitútu aplikovanej ekológie. Jejím posláním je přispívat k ochraně přírody a k šetrnému hospodaření v krajině prováděním odborného výzkumu a osvěty v oblasti ekologie a zemědělství.

Svou činnost zakládá institut na odborných znalostech ekologie. Rozsáhlý potenciál znalostí, dat a metod výzkumu, který nabízí vegetační ekologie, krajinná ekologie a příbuzné vědy, se organizace snaží přenášet do praxe. Pokouší se tak stát prostředníkem mezi akademickou sférou, orgány státní správy a samosprávy, a koncovým uživatelem - veřejností a zemědělcem.

V současné době realizuje DAPHNE ČR celou řadu výzkumných projektů, ať již samostatně, nebo ve spolupráci s dalšími institucemi, do svých aktivit zapojuje také dobrovolníky z řad veřejnosti.

Záchrana a rozvoj motýlího ráje ve Ždánicích

Projekt vycházející z potřeby údržby bývalých obecních pastvin města Ždánice na jihovýchodní Moravě. Tato lokalita o výměře bezmála 20 hektarů je od konce 90. let neobhospodařována a začaly na ní probíhat rychlé sukcesní změny. Přitom jde o přírodovědně velmi hodnotné stanoviště s velkým biodiverzitním potenciálem, na němž se vyskytuje mimo jiné i více než 80 druhů denních motýlů. DAPHNE ČR v lokalitě provádí inventarizaci vybraných skupin, monitoring denních motýlů, potlačuje především invazivní akát. Připravuje také plán péče a rozvoje této lokality, který realizuje ve spolupráci s místní samosprávou a mezinárodní skupinou dobrovolníků. Projekt je komplexní a svými výstupy má významný nadregionální přesah.

(Zdroj: www.daphne.cz)

3.3. Vtělení vědění a nízká institucionalizace spolupráce

Přenos vědění se může odehrávat v řadě podob. Britská antropoložka Marilyn Strathern (2006) uvažuje v tomto směru o třech podobách, v nichž se **vědění může pohybovat mezi různými sférami: produkty (články, zprávy), osoby a společné projekty**. Při úvahách o pohybu vědění mezi akademickým a nevládním sektorem je asi nejobvyklejší představovat si pohyb produktů – čili využívání expertizy vytvořené akademickými výzkumníky v neziskovém sektoru. Toto však není nejobvyklejší podoba vztahu těchto dvou sektorů.

Multikulturní centrum Praha

Multikulturní centrum Praha je občanské sdružení, které zajímají otázky spojené se soužitím lidí z různých kultur v České republice a v jiných částech světa. Jeho posláním je přispět k lepšímu porozumění mnohověstné realitě multikulturního soužití. Multikulturní centrum Praha se věnuje pořádání veřejných debat, různorodé vzdělávací, kulturní a informační činnosti, výzkumu, publikování a vzájemného propojování osob i organizací s obdobnými cíli z ČR i ze zahraničí.

Média a menšiny: Mediální obraz cizinců, etnických a národnostních menšin v ČR

Tento projekt se zaměřil na otázku: Co si myslíme o cizincích a jaké informace nám o cizincích poskytují média? Hlavním výstupem projektu se stala výzkumná zpráva, která se zaměřila na to, jakým způsobem tištěná média informují o cizincích, resp. etnických skupinách a národnostních menšinách. Závěry výzkumné zprávy Multikulturní centrum prezentovalo při veřejných debatách s novináři a cizinci, během kurzu pro učitele občanské nauky a příbuzných humanitních předmětů a na jednodenní konferenci pro knihovníky. S výstupy pracovali také studenti FSV UK v rámci výběrového jednosemestrálního kurzu. Závěrečná česko-anglická publikace obsahuje zkrácenou verzi výzkumné zprávy, názory mediálních odborníků, příspěvky cizinců žijících v ČR, slovníček pojmů či adresář kontaktů. Na projektu se podílela řada institucí z různých sektorů společnosti – komerční firmy, univerzity, nevládní organizace či sdružení studentů.

(Zdroj: www.mkc.cz)

V rámci rozhovorů, které jsme vedli s výzkumníky a členy nevládních organizací, jsme diskutovali **řadu propojení a spoluprací mezi neziskovým a akademickým sektorem, které jdou nad rámec jednoduchého využívání produktů – expertizy**. Akademičtí pracovníci dělají pro neziskový sektor výzkumy; vědci spolupracují na projektech nevládních organizací a publikují v jejich časopisech; členové a členky nevládních organizací jsou zváni k přednášení na fakultách; v neziskových organizacích, nebo pro ně, pracují doktorandští studenti i univerzitní pedagogové. Nevládní organizace rovněž potřebují partnery na univerzitních pracovištích při získávání grantů z výzkumných projektů, protože jako neakademické pracoviště nemohou obvykle vykázat dostatečné množství osob s akademickými tituly. Vzhledem k tomu, že však výzkumné instituce ani jednotliví badatelé nemají většinou možnost „prodat“ tyto aktivity a jejich výstupy v systémech hodnocení, zůstává tato spolupráce často relativně málo viditelná a institucionalizovaná jako součást profesní vědecké kariéry. Pokud jsou uzavírány formální smlouvy, potom velmi často mezi jednotlivým badatelem a neziskovou organizací nebo členem neziskové organizace jakožto soukromou osobou a akademickým pracovištěm, nikoli mezi samotnými pracovišti, k nimž badatel či člen neziskové organizace přísluší.

Povodně v Newcastleu

Newcastle má již řadu let výrazné problémy se záplavami. Několik místních sdružení si proto položilo otázku, proč tomu tak je a co s tím lze dělat. Od počátku bylo jasné, že významný zdroj problémů tvoří systém čištění odpadních vod – některé stoky ve městě svádějí pouze kal, některé pouze vodu a některé oboje. Místní akční fórum začalo proto spolupracovat se studentkou stavebního inženýrství Keri Fitzpatrick, která na toto téma provedla výzkum.

Na základě výzkumu jeho autorka doporučila statutárním orgánům s různým typem odpovědností za jednotlivé aspekty systému vod, aby pracovaly společně na přípravě návrhů, které by přispěly k eliminaci rizika záplav. Také doporučila, aby společnost North Ireland Water zvážila celkové oddělení potrubního systému. Podle členky místního akčního fóra Jean Forbes ze sdružení Newcastle 2000 přispěla práce Keri Fitzpatrick k pokračování diskuze mezi členy fóra, lokálními zastupitelstvy a konzultanty, kteří se tímto tématem zabývají.

(Zdroj: The Science Shop Ulster, zpravodaj Engage 2009–2010, <http://ulster.scienceshop.org/engage/Engage-2009-2010.pdf>)

Propojení obou sfér se v některých případech odvíjí od genealogie sdružení, jejichž zakladatelé vzešli z akademického prostředí; jindy přešli lidé z nevládních organizací naopak do akademie. Několik respondentů zmiňovalo fakt, že jejich spolupráci s nevládním sektorem výrazně definuje jejich předchozí zkušenost z práce v něm. Vazby z té doby jsou tak použitelné i v současnosti, respektive vytvořily funkční platformu pro nynější vazby. Dávná přátelství či vazby vedly k tomu, že do kurikul řady oborů byly zařazovány předměty právě lidí z praxe. Velmi často jsou prostředníky mezi oběma sektory i mladí výzkumníci, kteří oba světy propojují v jedné osobě. Vzhledem k tomu, že doktorské stipendium na většině fakult nepokryje životní náklady, je logické, že mladí výzkumníci hledají další úvazek ve sféře svého zájmu a neziskový sektor je pro ně jednou z možností.

V případě těchto přechodů a spoluprací dochází k přenosu vědění mezi akademickou sférou a společností v podobě osob. Zatímco v případě akademie a průmyslu má být v návrhu nové vědní politiky takový přechod oceněn a podporován (Národní politika výzkumu, vývoje a inovací navrhuje např. podporovat uplatnění absolventů vysokých škol v oblastech souvisejících s aplikovaným VaVal v malých a středních podnicích, A 6-3), v případě akademie a neziskového sektoru se o žádné takové podpoře neuvažuje.

Ekologický institut Veronica

Jednou z nejzkušenějších organizací v České republice v oblasti spolupráce s akademickými institucemi, zejména vysokými školami a vysokoškolskými studenty a pracovníky, je brněnský Ekologický institut Veronica. V letech 2007–2008 realizovala tato organizace v této oblasti mimo jiné následující aktivity:

Vlastní výzkum a jeho využití

- V deseti českých a moravských městech proběhl **výzkum přístupu k městským územním systémům ekologické stability**. Výsledky průzkumu byly představeny pracovníkům brněnských městských částí na semináři. Proběhlo několik exkurzí pro veřejnost, o konceptu územních systémů ekologické stability byla připravena také tematická přednáška pro studenty Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Podařilo se navázat spolupráci s nizozemským partnerem a zrealizovat třídní výměnu zkušeností v Tilburgu a Eindhovenu.
- Ve spolupráci s Trastem pro ekonomiku a společnost připravila Veronica **analýzu modelových projektů udržitelného rozvoje**, která hodnotí environmentální, ekonomické a sociální aspekty hostětínských projektů. Slouží jako argumentace a konkrétní příklad aplikací udržitelného rozvoje a představuje v rámci ČR ojedinělý zdroj informací pro odbornou i laickou veřejnost.

Spolupráce se studenty

- Veronica koordinuje systematické vzdělávání ekologických poradců stávajících a nově vzniklých ekoporadenských center v celém Jihomoravském kraji. Díky Veronice získávají v této oblasti zkušenosti i studenti a studentky Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně a Masarykovy univerzity.
- Ve spolupráci s Mendelovou zemědělskou a lesnickou univerzitou v Brně se podařilo zadat týmům **studentů** zpracování projektových návrhů a studií brněnských veřejných prostranství, které si zvolily úřady brněnských městských částí. Zpracování projektů předcházelo anketní šetření na lokalitě tak, aby studenti a studentky **reagovali** při zpracovávání projektů na **požadavky místních** obyvatel.
- Ve spolupráci se Zahradnickou fakultou Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Lednici **seznámila studenty a studentky s technikami zapojování veřejnosti do rozhodování**. **Studenti provedli anketní šetření** přímo v terénu a zúčastnili se diskuzních setkání se zkušeným facilitátorem, během nichž se občané vyjadřovali k veřejným prostranstvím v místě svého bydliště a navrhovali řešení prostoru tak, aby reflektoval jejich potřeby a požadavky. Studenti poté zapracovali podněty Brňanů do svých návrhů a občané o nich hlasovali na výstavách návrhů, ale i prostřednictvím internetu.

Vzdělávání

- Byla zorganizována zimní a letní škola, jejichž cílem bylo **překonání izolovanosti jednotlivých expertních pracovišť**, výměna praktických zkušeností, navázání kontaktů a plánování společných aktivit. Letní škola představila metody, nástroje a konkrétní

projekty udržitelného rozvoje, přednášky se soustředily na rozvoj venkova, místní akční skupiny, regionální značky a slavnosti a základy komunitního plánování. Zimní škola, pořádaná ve spolupráci s Trastem pro ekonomiku a společnost, probírala téma demokratických a etických alternativ k současným ekonomickým strukturám.

- Ve spolupráci se Zahradnickou fakultou Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Lednici a dalšími odbornými institucemi byl **sestaven a pilotně otestován vzdělávací program** zaměřený na využití ovocných dřevin v péči o krajinu. Kurz obsahoval šest dvoudenních úkolů, kombinoval teorii s praktickými cvičeními a exkurzemi pod odborným vedením lektorů. Své poznatky účastníci ověřovali při zpracování seminářních prací. Kurz navštívilo 40 účastníků zástupců veřejné správy a neziskových organizací. Projekt rozvíjí nabídku dalšího profesního vzdělávání ve Zlínském kraji.
- Byla uspořádána **konference** Venkovská krajina. Výsledky svého výzkumu na ní formou referátů a panelových příspěvků představilo 50 účastníků. Konferenci obohatila krajinářská dílna v obci Suchá Loz a exkurze do přírodní rezervace Drahy nad Horním Němcím a dalších blízkých maloplošných chráněných území.
- Ekologický institut Veronica se jako jeden z partnerů podílel svou činností na víceletém mezinárodním projektu EnTraCoP, který je zaměřen na zlepšování a rozvoj dovedností projektantů, učitelů a studentů v oblasti participativního plánování a spolupráce s veřejností. Ve spolupráci s Mendelovou zemědělskou a lesnickou univerzitou v Brně a Nadací Partnerství byl uspořádán odborný seminář zaměřený na spolupráci s veřejností v plánovacích procesech. Činnost celého projektu byla úspěšně ukončena zveřejněním **volně přístupné verze vzdělávacího a výukového balíčku „CoPack“**, který je dostupný na adrese www.oamk.fi/entracop/copack.

(Zdroj: Výroční zpráva Ekologického institutu Veronica 2007, 2008, www.veronica.cz)

3.4. Lokalizace a kontextualizace obecného vědění

Vědecké poznání, alespoň v empirických oborech, se vytváří **v kruhovém pohybu mezi „vnějším světem“ a vědeckou „laboratoří“** (nebo jinou formou specifického prostředí a procedur, jakými třeba ve společenských vědách může být softwarové zpracování výzkumných rozhovorů a dotazníků). Schematicky lze říct, že badatel vstupuje do světa, kde sbírá vzorky, táže se a pozoruje, aby poté shromážděná data přenesl do laboratoře, kde s nimi dále pracuje. V případě aplikovaného výzkumu se pak „vrací“ do světa, kde vědění a technologie vyvinuté v laboratoři nachází své uplatnění. Tento kruhový pohyb je utvářen řadou „**překladů**“: vzorky z terénu se musejí pro účely laboratorního pokusu čistit a upravovat; aplikované vědění není jednoduchým přenosem z laboratoře do světa, ale vyžaduje lokalizaci a kontextualizaci pro dané místo a užití. **Nevládní organizace mohou být důležitým aktérem těchto překladů.**

V rámci rozhovorů, které jsme s příslušníky akademického a nevládního sektoru vedli, byla tematizována spolupráce v obou podobách – jak **při formulaci tématu a získávání dat**, tak při **přenosu vědění zpět do praxe**. Jako příklad spolupráce na prvním překladu může sloužit lé-

kařská fakulta, která využívá referenční databázi vytvářenou patientským sdružením. Podle předsedy jednoho z patientských sdružení je „v mnoha ohledech lepší než ta oficiální. Můžu říct, že máme nejlepší databázi nemocných u nás. Lidi z fakulty říkají, že ani v zahraničí tak kvalitní databáze nemají.“ Podobný příklad uvedl i člen nevládní organizace ze sociální oblasti, která spolupracuje s univerzitním výzkumníkem. Mohli mu nabídnout velký vzorek specifické populace, se kterou nevládní organizace dlouhodobě pracuje. Akademický výzkumník na oplátku zohledňuje to, co zajímá nevládní organizaci z hlediska praxe.

Stejně klíčová, a dokonce častější je **spolupráce při přenosu obecného vědění zpět do světa, do praktického užití**. Tento přenos nepředpokládá, jak by se na první pohled mohlo zdát, zjednodušení či banalizaci vědění, ale naopak jeho další komplikaci, jeho vpletení do existujícího vztahu v otevřených a místně specifických přírodních a sociálních ekosystémech. Pracovník nevládní organizace zabývající se aplikovaným ochranným výzkumem používá metaforu síťoviny. „Kdybychom brali výsledky z vědy s tím, že je přeneseme do praxe, tak bychom místo kompaktního oblečení nabízelí síťovinu. ... Díky komunikaci s lidmi, kteří mají lokální poznatky, se to dá doplňovat a transformovat a zalátat.“

Zároveň se však někdy na straně neziskových organizací objevuje poptávka po **zjednodušeném vědění**, které lze použít v diskuzi jako pádný argument. Podle akademiků chápou někteří lidé v nevládním sektoru vědu především jako způsob, jak najít argumenty k prosazení svých cílů, hledají pouze způsob, jak „vědecky“ prokázat něco, co už v tu chvíli „sami dobře vědí“, resp. o čem jsou přesvědčeni, a tomu se akademici z pochopitelných důvodů brání. Samotný **tlak na prezentaci obecného vědění v podobě stručného jasného poselství však vnímají akademici spíše jako výzvu**, jež je nutí pouštět se do formulace odvážnějších a jednoznačnějších závěrů.

Komunitní participativní environmentální výzkum zaměřený na zlepšování kvality vody v hlavních zdrojích

Projekt, který byl realizován v jihozápadní Pensylvánii, byl zaměřen především na zapojení členů místní komunity do péče o řeku Allegheny. V rámci projektu byla stanovena míra kontaminace říčních druhů, identifikovány zdroje znečištění, míra vystavení člověka tomuto znečištění a riziko, které představuje pro lidské zdraví. Získaná data byla zprostředkována odpovědným politikům ve snaze o prosazení změny veřejných politik, nutné k vyřešení identifikovaných problémů. Zároveň bylo vybudováno strategické partnerství se všemi zainteresovanými skupinami, aby byla zabezpečena kontinuita řešení problémů a péče o řeku.

Díky realizaci tohoto projektu se podařilo aktivizovat a propojit komunity a jednotlivce žijící v oblasti řeky Allegheny. Byla uspořádána tři komunitní setkání, řada setkání místních skupin, klubů, škol, veřejné správy, orgánů ochrany životního prostředí, environmentálních a dalších nevládních organizací. Zkušenosti účastníků setkání z řad místních komunit pomohly určovat místa, na nichž byly z řeky odebírány vzorky. Vzorky ryb byly primárně získávány prostřednictvím tzv. „Community Fishing Days“, propagovaných prostřednictvím

letáků na místních trzích, knihovnách, komunitních zpravodajích, hromadným e-mailováním, zpravodajství v médiích, novinách, televizi a rádiích.

Výsledky tohoto projektu přitáhly pozornost k tomuto environmentálnímu problému a oživily snahy o jeho řešení; nové příklady říčních monitorovacích technik vedly k navázání kontaktů s tvůrci národní legislativy v této oblasti. V neposlední řadě přispěl výzkum také k posílení důvěry a prohloubení spolupráce komunit podílejících se na projektu.

(Zdroj: Charles Christen, MEd, LPC, Community based participatory environmental health research to improve water quality on a major water source in Southwestern PA, <http://apha.confex.com/apha/137am/webprogram/Paper197439.html>)

Na obdobný problém poukázal i respondent z univerzitního pracoviště, které se zabývá drogovými závislostmi. Byť mají podle něho pracovníci nevládních organizací menší zkušenosti s výzkumem a někdy také menší smysl pro přesnost a dodržování pravidel vědecké metodologie, spolupráce s nimi je nevyhnutelná. Zprostředkování spolupráce mezi akademickými výzkumníky a uživateli drog je klíčové v obou směrech: nevládní organizace disponují na jednu stranu znalostí o uživatelích, kterou mohou předat akademikům, na druhou stranu se těší důvěře uživatelů drog, a mohou je tak pro spolupráci získat.

Spolupráci nevládních organizací s akademiky v tomto směru nelze samozřejmě idealizovat. **Vzájemná užitečnost spolupráce musí vycházet ze sladění minimálního standardu nároků na kvalitu a výzkumné procedury.** To není samozřejmost, nicméně vzhledem k tomu, že v nevládním sektoru pracuje velké množství vysokoškolsky vzdělaných lidí, existuje proto dobrý potenciál. Znovu se zde musíme vrátit k potřebě existence dlouhodobějších platform a spoluprací, které poskytují prostor pro postupné sladování nejen výše zmiňovaných časových nároků na projekty, ale také nároků a standardů týkajících se přímo průběhu výzkumu a zacházejících s poznatky.

Poslední věcí, kterou si je třeba v souvislosti s lokalizací a kontextualizací obecného vědění uvědomit je, že tyto procesy téměř vždy vyžadují také **interdisciplinaritu nebo alespoň disciplinární přesahy.** Interdisciplinarita dnes představuje jednu z priorit vědních politik a popiše se i jako jeden ze žádoucích rysů vědy v modu 2 (Gibbon et al. 1994). Akademické instituce i vzdělávání jsou ovšem v převážné míře stále organizovány v logice vědeckých disciplín. Interdisciplinární projekty znejišťují akademické prostředí, které nemá mechanismy, jak je hodnotit. **Nevládní organizace mohou být jedním z hráčů, který v procesu lokalizace obecného vědění otevírá prostor pro interdisciplinární bádání a střetávání.** Východiskem ke zkoumání totiž není akademická disciplína, teorie či metodologie, ale **problém vyrůstající z místního společenství.** Nejde přitom pouze o to, že se na bázi nevládních projektů či akcí střetávají akademičtí výzkumníci z různých oborů. O interdisciplinaritě lze v tomto kontextu uvažovat i daleko odvážnějším způsobem, který ji rozšiřuje i na jiné typy vědění a zkušenosti (ne nutně jen ty akademické).

Zapojení územního plánování a komunitních plánů zaměřených na boj proti násilí do tvorby bezpečnějších měst

V mnoha čtvrtích amerických měst je nebezpečné provozovat na veřejnosti jakékoliv fyzické aktivity. Ulice v rezidenčních čtvrtích jsou uzpůsobeny především rychlé jízdě autem, na mnoha místech chybí chodníky, přechodů pro chodce či cyklostezek je málo nebo chybí úplně. Parky, pokud už vůbec někde jsou, jsou v nevyhovujícím stavu a špatně udržované. Na ulicích jsou lidé na mnoha místech vystaveni riziku fyzického násilí. Mnoho dětí i dospělých vnímá toto prostředí jako natolik rizikové, že raději zůstávají doma a do práce či do školy dojíždějí autem.

Řada organizací zabývajících se veřejným zdravím však upozorňuje, že takové prostředí má významně negativní vliv na míru výskytu chronických onemocnění. Ve spolupráci s vládami i nevládními organizacemi a institucemi z řady oblastí začalo proto hnutí usilovat o změny ve veřejných politikách směrem k environmentálním standardům a praktikám, které by zaručily takový způsob plánování a budování rezidenčních čtvrtí, který by zvýšil jejich bezpečnost a umožnil místním občanům provozovat bez obav venkovní aktivity.

Do výzkumu se zapojily organizace zabývajících se problematikou veřejného zdraví, územního plánování, organizace zabývajících se bojem s kriminalitou a s různými formami násilí a samozřejmě také sami místní obyvatelé. Účastníci výzkumu byli schopni obsáhnout nejnovější přístupy ke studiu vlivů environmentálních změn na úroveň nemocnosti a bezpečnosti v místě bydliště. Produktem takto široké mezioborové spolupráce byla účinná argumentace ve prospěch takových změn environmentálních politik a strategií, které zvyšují kvalitu životního prostředí.

(Zdroj: Robert S. Ogilvie, Ph.D., Planning for Healthy Places, Public Health Law & Policy, Public Health Institute, Oakland, CA, <http://apha.confex.com/apha/137am/webprogram/Paper205705.html>)

3.5. Spolupráce se studenty

První verze Bílé knihy terciárního vzdělávání identifikuje jako jeden z problémů českého vysokého školství **nedostatek kurzů vedených odborníky z praxe**, v této souvislosti rovněž hovoří o potřebě nahrazení frontálního stylu výuky **projektově orientovaným přístupem**.¹⁹ Přednášení by mělo být v budoucnu nahrazeno aktivní účastí studentů na řešení konkrétních výzkumných, teoretických či praktických problémů. Terciární vzdělávání by mělo pokračovat v trendu, který nastolily reformní koncepce základního a středního vzdělávání. **Začleňování odborníků z praxe a posilování projektového přístupu ve výuce je přitom právě to, co neziskový sektor akademické sféry již v současné době nabízí.**

Téma spolupráce se studenty se objevilo i v námi vedených rozhovorech. Má řadu podob – od studentské praxe v nevládní organizaci až po vypracování expertiz pro nevládní organizaci či

¹⁹⁾ Matějů a kol. (2008: str. 14).

vedení diplomových prací zaměstnanci organizací. **Pracovníci nevládních organizací, kteří spolupracují na výuce studentů či participují na vedení jejich prací,** to dělají nad rámec své obvyklé činnosti – podobně jako někteří vědci dělají práci na „kyslíkový dluh“. Většinou z této činnosti nemají bezprostřední užitek. Spolupráce je podle nich výhodnější pro studenty a univerzity než pro nevládní organizace. Na druhou stranu se spoluprací se studenty vytváří jak potenciál pro spolupráci s vědci v budoucnu, tak i pro výběr nových zaměstnanců. Zájem škol o vedení diplomových prací či o jiné druhy spolupráce se studenty souvisí podle respondentů s rostoucím počtem studentů. Využití těchto prací ale naráží na straně nevládních organizací na řadu úskalí (a to i v případech univerzit – např. konzultanti diplomových prací nejsou členy katedry, a hůře se tak kontroluje a směřuje jejich práce).

Satelitní navigace pro nevidomé a odbourávání komunikačních bariér neslyšících

Centrum satelitní navigace pro nevidomé připravila Spojená organizace nevidomých a slabozrakých ČR ve spolupráci s vývojovým centrem při ČVUT. Hlavním cílem tohoto projektu bylo umožnit nevidomým zjistit svou polohu v situaci, kdy ztratí orientaci a budou potřebovat navést na správný směr. Řešitelský tým Lokalizace nevidomých vedený doc. Jiřím Chodem tvořili doktorandští studenti katedry telekomunikační techniky.

Cílem projektu bylo navrhnout vhodnou koncepci na určení polohy osoby v husté zástavbě a s možností přenášet data o poloze v reálném čase. Poloha, určená přijímačem GPS, je předána do centra, zobrazena na mapě a nevidomý je zpětně (operátorem) hlasově informován o poloze a navigován k cílové pozici. Rovněž mu operátor může sdělit další informace o tom, co se nachází v jeho blízkosti (obchody, školy či úřady). V rámci projektu bylo také vybudováno zkušební Centrum lokalizace v organizaci SONS. Dále budou aktivity řešitelského kolektivu zaměřeny na úpravy hardwaru a softwaru. Hardwarové úpravy se týkají zejména vlastní konstrukce jednotky a její následné vybavení kamerou pro umožnění přenosu obrazu z místa, kde se nachází nevidomá osoba. Přestože budoucí systémy (Galileo) zřejmě umožní podstatně jednodušší a přesnější navigaci než systém stávající GPS, není podle autorů výzkumu důvod, proč potřebné skupiny lidí zatím ponechat bez možnosti využití služeb systémů lokalizace polohy, a tím snížit jejich vyhlídky v každodenním životě.

ČVUT v současné době spolupracuje i s Českou unií neslyšících. Cílem projektu je vytvořit široce dostupné on-line přepisovací centrum, čímž se zlevní a zefektivní práce rychlopísařů. Ideou projektu je postupně nahradit rychlopísaře automatem na rozpoznávání řeči, což bude náplní následného pokračování. V rámci tohoto projektu se budou porovnávat výsledky písařů s možnostmi současných rozpoznávačů řeči. Výstupem bude on-line přepisovací centrum a odborná studie náročnosti přizpůsobení současných rozpoznávačů řeči potřebám neslyšících.

Oba projekty byly realizovány za podpory jedné soukromé nadace.

(Zdroj: www.sons.cz, www.cvut.cz a www.rdc.cz)

Jedním z nich je samozřejmě **rozdílná kvalita prací jednotlivých studentů**. Tento faktor je možné jen obtížně ovlivňovat, studenti budou vždy lepší i horší a s jejich přibývajícím počtem se lze domnívat, že nůžky mezi nejlepšími a nejhoršími se budou nadále rozevírat.

Herní integrační projekt Mencap

Účelem tohoto projektu je vytvářet místa pro postižené děti v běžných předškolních a mimoškolních aktivitách. Koordinátor projektu velmi úzce spolupracuje s poskytovateli těchto aktivit. Nabízí jim podporu, informace a trénink, aby jejich zaměstnanci mohli integrovat děti se specifickými potřebami.

Orlaith Kirk, student poslední ročníku sociologie na Queen University v Belfastu, provedl výzkum, v němž zjišťoval přání rodičů handicapovaných dětí ohledně aktivit, kterým se mají jejich potomci věnovat. Karen Weir, studentka třetího ročníku psychologie na stejné univerzitě, posuzovala, jaké jsou současné kapacity zařízení poskytujících předškolní a mimoškolní aktivity a jaký trénink jejich zaměstnanci potřebují, aby mohli rozvíjet integrační činnosti.

Na příkladech tohoto projektu lze dobře ukázat možnosti zapojení studentů do projektů spolupráce mezi akademickými pracovišti a nevládními organizacemi. Studenti se v nich naučí, jak pracovat jednak na základě konkrétní zakázky a potřeby, jednak v týmu s dalšími spolupracovníky z jiných disciplín. V rámci těchto projektů se totiž často vytvářejí interdisciplinární týmy, které přirozeně propojují odborníky z různých oborů.

*(Zdroj: Connections: The Science Shops Bulletin. Issue 6
(<http://researchservices1.qub.ac.uk/Scishop/scisho/Scienceshop/Bulletin6.pdf>)*

Další faktory ovlivňující spolupráci neziskových organizací se studenty jsou už méně samozřejmé. První z nich souvisí s již výše zmíněným rozdílným způsobem, jak akademické a nevládní instituce pracují v čase. **Jen těžko lze v současné chvíli využívat výstupy studentských prací v konkrétních projektech.** „Rychloobrátkový projektový režim“ nevládních organizací většinou potřebuje výsledky dříve než v čase obvyklém pro vytváření diplomových prací. Využití studentských prací tak lze spíše pro řešení otázek souvisejících s širší reflexí činnosti nevládní organizace či parciálních problémů, které není nutné vykazovat v projektových zprávách a na jejichž řešení je relativně delší čas. Na druhou stranu umožňuje spolupráce se studenty zpracování dat, na něž by uvnitř organizace nezbývaly či zcela chyběly kapacity.

Dalším faktorem ovlivňujícím spolupráci je **nutnost komunikace se studenty** v průběhu projektu. Jeden z respondentů pracující v nevládní organizaci věnující se životnímu prostředí uvedl, že navázali velmi dobrou spolupráci s jedním vysokoškolským pracovištěm, jehož stu-

denti měli vypracovat pro tuto organizaci několik expertiz. Vinou nedostatku komunikace během řešení projektu se však i přes ochotu vysoké školy nepodařilo získat takové věcné informace, které nevládní organizace potřebovala.

Vylíčené zkušenosti ukazují, že spolupráce nevládních organizací se studenty je dovednost „svého druhu“, kterou je potřeba na straně nevládních i akademických institucí dlouhodobě rozvíjet a předávat. Z tohoto hlediska by bylo velmi žádoucí pokusit se v České republice o **zavedení institucionálních platform typu tzv. vědeckých dílen** (science shops), jež by tuto zprostředkující roli plnily. V rámci těchto dílen mohou studenti pracovat na zakázku nevládních organizací pod dohledem svých učitelů. V případě zájmu škol se takto zaměřený výzkum může stát i součástí kurikula. Dochází tak ke vzájemnému kontaktu a výměně zkušeností mezi nevládní a akademickou sférou.

Byť Bílá kniha terciárního vzdělávání pojímá spolupráci vysokých škol s praxí převážně optikou ekonomicky zúženého modu 2, mohou být právě neziskové organizace významným partnerem při přesunu těžiště výuky z frontálního k projektovému přístupu.²⁰ Tato spolupráce vedle pozitivního vlivu na přípravu studentů může rovněž přispět k posílení společenské odpovědnosti univerzit.

---

20) Gibbons et al. (1994); Nowotny, Scott, Gibbons (2001).

4.

Závěry a doporučení

Domníváme se, že prohloubení veřejné vykazatelnosti výzkumu, vývoje a inovací a posílení propojení akademického sektoru s dalšími společenskými sférami a aktéry je cestou do budoucna jak pro akademickou obec, tak pro nevládní organizace a další aktéry občanské společnosti. Společnost nesmí být ve vědních politikách redukována na ekonomiku a společenský přínos vědy na přínos ekonomický. Dnes zcela dominující ekonomické rámcování vědy a výzkumu je třeba rozšířit o širší pojetí inovace jako distribuovaného znalostního procesu nejen ekonomické hodnoty vytvářeného vědění a o zapojení skutečně širokého spektra aktérů do definování a tvůrčího užívání znalostí a inovací, ale také přímo do jejich vytváření.

Mapování situace v České republice, které jsme provedli, ukazuje na to, že řada aktivit v tomto směru se již v současné době děje a jak na straně akademiků, tak nevládních organizací existuje zájem se takové spolupráci věnovat. Zároveň jsme však poukázali i na řadu problémů a omezení, na něž taková spolupráce naráží. Jakkoli nemohou institucionální opatření tyto problémy jednoduše vyřešit, neboť některé z nich vyplývají z odlišných a někdy těžko kombinovatelných kultur obou sfér, mohou vytvářet prostory a platformy, v jejichž rámci bude docházet k postupnému sblížení, experimentování a vyjednávání spolupráce.

Domníváme se, že situace na poli spolupráce akademického a nevládního sektoru je dnes v jistém smyslu podobná situaci na poli propojení akademického a průmyslového sektoru. Tu se však již dnes snaží vědní politika cílenými zásahy posílit. I v tomto případě se přitom snaží podpořit to, co funguje jen v omezené míře a co je spíše normativním politickým cílem než plnohodnotnou skutečností. Není důvod, aby v podobné logice vědní politika nepodpořila i propojování akademie s další společenskou sférou.

Za nejdůležitější považujeme v současné době usilovat o následující změny a cíle:

1. Finančně a institucionálně podpořit partnerství NNO a akademických institucí.
2. Umožnit nevládním organizacím získávat vědecké výstupy relevantní pro jejich práci.
3. Rozšířit témata veřejného výzkumu, poskytnout akademickým výzkumníkům nové podněty a reflexi jejich práce.
4. Umožnit využití výsledků výzkumu ve veřejném zájmu, který bude vyjednáván se širokou škálou společenských aktérů.

Konkrétní náměty na opatření

Ve vztahu k jednotlivým aktérům výzkumných procesů předkládáme k diskusi následující náměty formulované na základě našeho dosavadního mapování domácí situace a zahraničních opatření a praxe:

1. Stát a veřejná správa

- **Podpora participativního výzkumu a přístupu nevládních organizací k výsledkům výzkumu**

Občanský sektor by měl být vědními politikami explicitně pojímán jako legitimní aktér znalostního a inovačního procesu. Spolupráce akademického a neziskového sektoru by měla být podpořena konkrétními mechanismy, jako je tomu nyní v případě spolupráce akademických institucí a průmyslových podniků. Inspirovat se lze v tomto případě v Kanadě či v některých evropských zemích (Velká Británie, Irsko, Nizozemí, Dánsko atd.), které mají speciální grantové programy zacílené na podporu výzkumné spolupráce akademických institucí a nevládních organizací.

Vědní politika by měla též zahrnovat opatření, která usnadní přístup nevládního sektoru k aplikovanému výzkumu a jeho výsledkům. Občanský sektor by se měl za stanovených podmínek stát příjemcem voucherů na inovace, které podle návrhu reformy české vědní politiky mají dostávat výlučně malé a střední podniky. Na druhé straně, bonusy pro výzkumné organizace za spolupráci s externími aktéry by měly být rozšířeny na spolupráci s nevládním sektorem. V této souvislosti je také třeba, aby oblast podpory „Komericializace výsledků výzkumných organizací“ v operačním programu Výzkum a vývoj pro inovace byla rozšířena o oblast přenosu poznatků a technologií do prostředí nevládních organizací a občanské společnosti jako takové.

V rámci vzdělávací politiky musí být definice třetí role univerzit v tomto duchu explicitně rozšířena o spolupráci s nevládním a občanským sektorem.

- **Zapojení veřejnosti do diskuze vědních priorit**

Česká vědní politika potřebuje překonat tzv. deficitní model, podle kterého je veřejnost potenciálním ohrožením vědeckého pokroku, pokud ho bezvýhradně nepodporuje. Vědní politika musí brát podněty přicházející ze strany společnosti vážně, a to včetně těch kritických. Měla by hledat způsoby, jak je aktivně vyhledávat a jak se s nimi vyrovnávat.

Je třeba vytvořit mechanismy, prostřednictvím kterých by se občanská sféra podílela na diskuzi o prioritách výzkumu a na jejich stanovování. Domníváme se, že by měla dlouhodobě fungovat platforma nevládních organizací, politiků a akademiků, která by se zaměřila na identifikaci výzkumných potřeb, jejich reformulaci do výzkumných otázek, navrhování výzkumné agendy a hledání vhodných výzkumných partnerů. V praxi může jít např. o zajištění místa pro zástupce občanského sektoru, resp. nevládních organizací v Radě vlády pro výzkum, vývoj a inovace, v Technologické agentuře či technologických platformách, nebo zřízení komisí v rámci těchto institucí, které by se specificky vztahem k veřejnosti a nevládnímu sektoru zabývaly. Měly by existovat též otevřené konzultační procedury, které by se zaměřily také na širší zainteresovanou veřejnost. Řadu zkušeností – např. s formátem konsenzuálních konferencí (Joss, Durant 1995) nebo občanských porot (např. Hildebrandt, Gutwirth 2008) – lze převzít v tomto směru ze zahraničí.

- **Vývoj alternativních hodnotících indikátorů**

V neposlední řadě je potřeba věnovat pozornost vývoji indikátorů, které by při hodnocení kvality vědy zohledňovaly také jiné než ekonomické přínosy aplikovaného VaVal, tak jak se to děje např. v Austrálii (Donovan 2007), jak to plánuje v současnosti vyvíjené britské hodnocení výzkumu Research excellence framework (HEFCE 2009) nebo jak to pro britské univerzity konceptualizuje zpráva Measuring Third Stream Activities (Molas-Gallart et al. 2002) či přístup REAP (Reciprocity, Externalities, Access, Partnership; Pearce, Pearson 2007). V souvislosti s pojmem „otevřené inovace“ je třeba věnovat pozornost a podporovat takové režimy ochrany duševního vlastnictví, které napomáhají oběhu a široké dostupnosti poznatků, nikoli jejich omezování. Patentová ochrana není jedinou možností ochrany duševního vlastnictví a naopak jsou dokumentovány některé její problematické důsledky pro výzkum a vývoj, např. masivní nárůst patentování v biotechnologické oblasti je považován za spornou záležitost, která může zabraňovat nezávislému výzkumu (např. Waltz 2009).

2. Univerzity a veřejné výzkumné instituce

- **Třetí role univerzit**

Participativní výzkum umožňuje univerzitám uvažovat o společenské vykazatelnosti a užitečnosti bez toho, aby je zároveň, tak jak je to v případě dnes výlučně preferované spolupráce s komerčním sektorem, nutil omezit se na pojetí užitečnosti v úzce chápaných pojmech ekonomického prospěchu a efektivity. V rámci naplňování tzv. třetí role univerzit musí být jejich nabídka rozšířena o služby pro komunity a občanský sektor. Pro jejich nastavení a rozvoj je důležitá podpora ze strany státu, příp. EU; nicméně univerzity a další akademická pracoviště mohou bez ohledu na takovou podporu již nyní zahájit diskuzi o tom, jak zahrnout občanský sektor do svých rozvojových politik, jak zabudovat spolupráci s nevládním sektorem do hodnotících kariérních kritérií či jak rozšířit kritéria kariérního postupu a hodnocení pracovišť tak, aby zahrnovala i participativní výzkum a ohodnocovala veřejnou angažovanost vědců.

- **Partnerství s centry pro transfer technologií**

Občanský sektor by se měl stát relevantním partnerem jak stávajících, tak nově vznikajících center transferu technologií při výzkumných institucích a univerzitách. Centra pro transfer technologií by neměla omezovat svou činnost pouze na spolupráci s komerčním sektorem. Nabídka služeb pro neziskový sektor může rozšířit portfolio činností těchto center a přilákat do nich i ty akademiky, kteří momentálně nevnímají jejich potřebu a nenacházejí prostor pro vlastní zapojení se do jejich činnosti. Rozšířením oblasti činnosti budou tato centra také lépe naplňovat myšlenku třetí role univerzit.

- **Zvyšování povědomí akademických pracovníků**

Univerzity by měly vytvářet pro výzkumníky podmínky, vzdělávat, vysvětlovat přínosy participativního výzkumu a dialogu s občanskou společností jako takového. Měly by podporovat reflexi a výměnu zkušeností, zapojit do diskuze studenty a výzkumníky, organizovat místní semináře a kulaté stoly zaměřené na místní a regionální potřeby.

3. Občanský sektor, nevládní organizace

- **Identifikace vědních priorit uvnitř nevládního sektoru**

Nevládní neziskové organizace by měly zvyšovat svou schopnost formulovat své vlastní vědní potřeby a výzkumné otázky, na jejichž řešení by mohly buď participovat společně s partnery z akademické sféry, příp. jejichž řešení by mohly u výzkumných organizací požadovat. Tato oblast by se mohla postupem času stát součástí procesů strategického plánování jednotlivých organizací.

- **Zapojení se do formulace národních vědních priorit**

Výzkum, jeho výsledky a již samotná formulace výzkumných priorit ovlivňuje významně řadu oblastí, které se neziskového sektoru dotýkají. Nevládní organizace a místní komunity by proto měly usilovat o prosazování svých vědních priorit do národních vědních politik. Zejména zastřešující organizace by měly být schopny reprezentovat vědní zájmy svých členských organizací a za účasti svých členů se spolupodílet na formulaci vědních priorit v jednotlivých oblastech. Nevládní organizace mohou svým přístupem navíc otevřít dveře do této oblasti také širší veřejnosti, pokud se jim podaří prosadit diskurz, který z formulace vědních priorit nebude nadále vylučovat neakademiky a laiky.

- **Praktické zapojení nevládních organizací do výzkumu**

Vedle politických akcí a instrumentálního využívání výsledků výzkumu se mohou nevládní organizace zapojit také do realizace výzkumu a využívání přímých vědních výsledků, resp. vlastního řešení problémů, jimž může výzkum napomoci. Je třeba, aby si nevládní organizace samy uvědomily, co mohou jako aktéři výzkumu nabídnout – ať již jsou to zkušenosti z terénu a na nich založené schopnosti formulovat vlastní výzkumná témata, přístup k datům, či vlastní výzkumná práce.

Zelený kruh jako nositel projektu, z něhož tato publikace vychází, bude v následujícím období nadále usilovat o další prohlubování spolupráce NNO a akademických institucí. Zaměříme se přitom jak na systémové změny, tak na zvyšování povědomí o tématu u akademických pracovníků i nevládních organizací. Budeme pořádat semináře na vysokých školách a pro aktéry státní správy na úrovni krajů. Uspořádáme také sérii tzv. science café, diskuzních setkávání akademiků a veřejnosti, při nich se pokusíme zapojit širší veřejnost do partnerských debat o konkrétních společenských problémech a výzkumných prioritách v České republice.

Budeme rádi, když nás budete kontaktovat s jakýmikoli připomínkami, náměty a dotazy (kontaktní údaje viz zadní strana publikace).

Literatura

- Caron-Flinterman, F. J. et al. 2007. Patient Partnership in Decision-Making on Biomedical Research: Changing the Network. *Science, Technology & Human Values* 32(3): 339–368.
- Donovan, C. 2008. The Australian Research Quality Framework: A live experiment in capturing the social, economic, environmental, and cultural returns of publicly funded research. In C. L. S. Coryn & M. Scriven (Eds.), *Reforming the evaluation of research. New Directions for Evaluation*, 118, 47–60.
- ESRC. nedatováno. „Strategy for Engagement with the Third Sector“. Dostupné z: http://www.esrc.ac.uk/ESRCInfoCentre/Images/ESRC%20Third%20Sector%20Engagement%20Strategy_tcm6-25071.pdf (8. 6. 2009).
- Felt, Ulrike (rapporteur). 2007. „Taking European Knowledge Society Seriously“. Report of the Expert Group on Science and Governance to the Science, Economy and Society Directorate, Directorate-General for Research, European Commission. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/european-knowledge-society_en.pdf [23.10.2009].
- Gaskell, George et al. 2003. Europeans and biotechnology in 2002. *Eurobarometer* 58.0. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_177_en.pdf [23.10.2009].
- Gibbons, Michael et al. 1994. *The New Production of Knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London: Sage.
- HEFCE. 2005. HEFCE strategic plan 2006–11. Consultation. Dostupné z: http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2005/05_45/05_45.pdf [23.10.2009].
- HEFCE. 2009. „Research Excellence Framework: Second consultation on the assessment and funding of research“. Dostupné z: http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2009/09_38/09_38.pdf.
- Hildebrandt, M.; Gutwirth, S. 2008. Public Proof in Courts and Jury Trials Relevant for pTA Citizens' Juries? *Science, Technology & Human Values* 33(5): 582–604.
- Hirt, Tomáš. 2008. „Výhledy a útrapy aplikované antropologie v ČR: Příspěvek k debatě o výzkumu jedné sporné problematiky“. *Biograf* 46.
- INRA. 1997. Les Européens et la Biotechnologie Moderne. *Eurobarometer* 46.1. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_108_fr.pdf [22. 7. 2007].
- Interacts. 2003. „Improving Interaction between NGOs, Universities, and Science Shops: Experiences and Expectations. The final report. (on-line; 22. 3. 2009). Dostupné z: http://www.scienceshops.org/new%20web-content/content/documents/Interacts-final_report.pdf [23.10.2009].
- Jakoubek, Marek, Budilová, Lenka. 2008. „Mandel poznámek k současnému stavu výzkumu“ Cikánů/Romů v ČR. *Biograf* 45.
- Joss, S.; Durant, J. (eds.). 1995. *Public Participation in Science: The Role of Consensus Conferences in Europe*. London: Science Museum.
- Kobes, Tomáš. 2008. „Několik poznámek k hypertrofii závěrů sociálně-vědného výzkumu romské problematiky do politického diskurzu“. *Biograf* 45: 99–105
- Matějů a kol. 2008. *Bílá kniha terciárního vzdělávání: První verze určená k veřejné diskusi*. Praha: MŠMT
- Nowotny, Helga; Scott, Peter; Gibbons, Michael. 2001. *Re-Thinking Science. Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Rada pro výzkum a vývoj. 2008. „Návrh reformy systému výzkumu, vývoje a inovací“. Dostupné z: <http://www.vyzkum.cz/Priloha.aspx?idpriloha=495432> (8. 6. 2009). <http://www.sciencecafes.org/>
- Rada pro výzkum a vývoj. 2009. „Národní politika výzkumu, vývoje a inovací České republiky na léta 2009–2015“. Dostupné z: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idseke=515395> (8. 6. 2009).
- Stanton, Timothy K. 2008. „New times demand new scholarship: Opportunities and challenges for civic engagement at research universities“. *Education, Citizenship and Social Justice* 3(1): 19–42.
- Stöckelová, Tereza; Grygar, Jakub. 2008. „Hrátky s čerty? Politické souvislosti a přesahy sociálněvědního výzkumu“ (Dancing with the devil? Political contexts and implications of social science research). *Biograf* 46: 63–80.

Stöckelová, Tereza; Linková, Marcela. 2006. „Věda jako kolektivní experiment“. Pp. 13–34 in K. Čada, A. Červinková, M. Linková, D. Řeháčková, T. Stöckelová: *Věda jako věc veřejná: vědní politiky a média*. Sociologické studie 06–11. Praha: Sociologický ústav.

Strathern, Marilyn. 2006. „Knowledge on its travels: dispersal and divergence in the makeup of communities“. *Interdisciplinary science reviews* 31 (2): 149–162.

Synková, Hana. 2008. „Romská problematika“ – česká antropologie ve službách státu a nevládních organizací“. *Biograf* 45.

Technologické centrum. 2008. „Srovnávací studie vybraných metodik hodnocení výzkumu a vývoje“. Dostupné z: <http://www.vyzkum.cz/Priloha.aspx?idpriloha=521754> (8. 6. 2009).

Waltz, Emily. 2009. „Under wraps“. *Nature Biotechnology* 10: 880–882.

Zákon 110/2009 Sb. o podpoře výzkumu a vývoje.

Věcný záměr zákona o statusu veřejné prospěšnosti.

Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnno/zakon-o-vpo/vecny-zamer-zakona-o-statusu-verejne-prospesnosti-61736/> [10. 10. 2009].

Zajímavé zahraniční dokumenty a odkazy

Community Based Research Canada (CBRC) <http://communityresearchcanada.ca/>

The European Network of Scientists for Social and Environmental Responsibility (ENSSER) <http://ensser.org/>

Fondation Sciences Citoyennes. Jedno z neaktivnějších občanských sdružení na poli vědní politiky a reflexe vývoje vědy v Evropě. Tato francouzská organizace se věnuje jak situaci ve Francii, tak v EU. <http://www.sciencescitoyennes.org>

Gall, Éric; Milot, Glen; Neubauer, Claudia. 2009. „Participation of Civil Society Organisations in Research“. Shrnutí dostupné z: <http://communityresearchcanada.ca/download.php?id=1452>

Institute of science in society. Organizace prosazující veřejnou vykazatelnost a ekologickou udržitelnost výzkumu. Zaměřuje se především na sledování vývoje v oblasti biotechnologického výzkumu. Usiluje o rozvoj pojetí vědy celkově odlišného od současného mainstreamu. <http://www.i-sis.org.uk/index.php>

Liberatore, Angela (rapporteur). 2001. „Report of the working group ‚Democratising expertise an establishing scientific reference systems‘.

White Paper on Governance, Work area 1: Broadening and enriching the public debate on European matters“. Dostupné z: http://ec.europa.eu/governance/areas/group2/report_en.pdf (17. 10. 2009).

Living Knowledge. The International Science Shop Network. Iniciativa podporující a síťující výzkumy realizované na zadání místních komunit a občanské společnosti. Často jde o výzkumy studentů univerzit, které se uskutečňují v rámci kurikula. <http://www.scienceshops.org/>

Queen's University in Belfast:

Queen's in the Community: <http://www.qub.ac.uk/home/QueensintheCommunity/>

Science Shop: <http://researchservices1.qub.ac.uk/Scishop/scisho/Scienceshop/default.html>

Stilgoe, Jack. 2009. Citizen scientists reconnecting science with civil society. London: Demos. Dostupné z: <http://www.demos.co.uk/publications/citizenscientists>

University of Victoria, Canada, Office of Community-Based Research, <http://web.uvic.ca/ocbr/index.html>

Union of concerned scientists. Sdružení amerických vědců prosazující společensky a ekologicky zodpovědné bádání. <http://www.ucsusa.org>

Více najdete v sekci „zdroje a odkazy“ na stránce <http://www.zelenykruh.cz/vyzkum>.

O autorech publikace

Mgr. Karel Čada

Vystudoval biografickou sociologii na Institutu sociologických studií FSV UK. Nyní je tamtéž interním doktorandem. Ve své dizertaci se zabývá tvorbou lékové politiky. Baví ho ale i další otázky, které se týkají sociologie medicíny (například narativní zachycení zkušenosti s nemocí). Vedle toho pracuje jako výzkumník ve firmě GAC spol. s r. o., kde se mimo jiné věnuje výzkumům sociálního vyloučení a vzdělanostních drah sociokulturně znevýhodněných žáků a žákyň.
kontakt: kcada@centrum.cz

PhDr. Kateřina Ptáčková

Vystudovala politickou a ekonomickou sociologii na Institutu sociologických studií FSV UK. Ve své diplomové práci se věnovala problematice pražské dopravní politiky z hlediska zapojování jednotlivých aktérů do rozhodování, koexistenci demokratického a expertního diskurzu. Několik let se věnovala praktické sociologii v rámci svého působení v soukromé sociologické společnosti. Nyní třetím rokem působí v Zeleném kruhu, z toho poslední dva roky jako jeho ředitelka. Zajímá ji možnosti občanské participace v nejrůznějších oblastech a kontextech.
kontakt: katerina.ptackova@zelenykruh.cz

Mgr. Tereza Stöckelová, Ph.D.

Věnuje se sociologii vědy a technologií. Výzkumně se zaměřuje na současné proměny výzkumných a vzdělávacích institucí, podobu a roli expertního vědění ve sporech o životní prostředí a reflexivní pohyb znalostí mezi vědou a společností. Publikovala knihu Biotechnologizace: Legitimita, materialita a možnosti (2008) odporu o problematice geneticky modifikovaných organismů v České republice a EU; a spolu s Marcelou Linkovou a Dagmar Lorenz-Meyer knihu Akademické poznávání, vykazování a podnikání: Etnografie měnící se české věd (2009). Působí v Sociologickém ústavu Akademie věd ČR, v.v.i.
kontakt: tereza.stockelova@soc.cas.cz

VĚDA A NEVLÁDNÍ ORGANIZACE zkušenosti, možnosti, inspirace

Vydává Zelený kruh v rámci realizace projektu *Rozvíjení spolupráce mezi nevládními organizacemi, veřejností a akademickým sektorem*

Podpořeno grantem od Trust for Civil Society
in Central & Eastern Europe

Trust for Civil Society
in Central and Eastern Europe

Praha 2009

Autoři studie: Karel Čada, Kateřina Ptáčková, Tereza Stöckelová

Zelený kruh, Lublaňská 18, Praha 2
www.zelenykruh.cz

ISBN: 978-80-903968-6-9

green circle
zelený kruh
Asociace ekologických organizací